

KØGE

1850 - 1914

FRIHED FOLKESTYRE OG FREMSKRIDT

HIT MED HISTORIEN 3

GLIMT FRA DIN BY I GAMLE DAGE

KØGE

1850 - 1914

FRIHED FOLKESTYRE OG FREMSKRIDT

af Birte Broch

HIT MED HISTORIEN 3

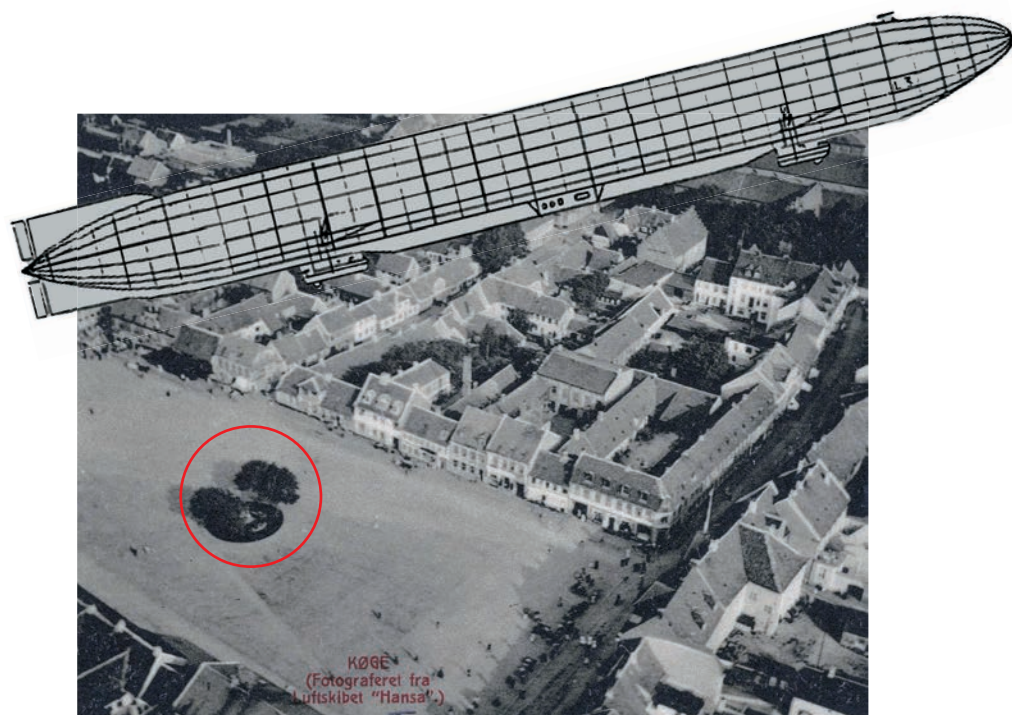
GLIMT FRA DIN BY I GAMLE DAGE

1912 – Vil du vide, hvordan det slutter ?

Luftskibet Hansa kom i 1912 flyvende ind over Køge. Det var et syn, man aldrig havde set før. Gaderne i Køge var fyldt med folk. Skolebørnene havde fri. Mange virksomheder standsede, og folk tog opstilling ved Havnen og Køge Bro. Det var et stort øjeblik, da det kæmpestore luftskib sejlede ind over byen. Det gled hen over husene som en fin borger, der spadserer roligt gennem byen. Fra Køge Bro gled luftskibet hen over Brogade og lige hen over Bygårdsstræde og jernbanen. Så fløj det ud over Bugten. Aviserne skrev, at der kun var én i hele byen, der ikke så op i luften. Det var Grundlovens giver, der stod i bronze på Torvet.

Grundlovens giver – hvem var han? Og hvad var Grundloven?

Lad os skynde os til side 5 – til begyndelsen på historien.

Indhold

1850-1870 Frihed og folkestyre

Valg på Torvet 5

Borgerkrige 6

Kommunikation 9

Værksted, butik og fabrik 12

Familie og husholdning 16

Kvinder 18

Børn 19

Rundt i byen 22

Byens huse · Byens lys · Byens lugt ·

Byens hjerte · Byens stemmer

1870-1890 Storm og stilstand

Stormfloden 30

Den nye jernvej 33

Den østsjællandske jernbane 35

Fattighjælp eller selvhjælp 35

Hjælp til selvhjælp 36

Vandringer 38

Fra land til by · Amerika · Kolonier

Talemaskinen 43

1890-1914 Fra købstad til industriby

De første industrier 46

Penge 50

En ren og sund by 51

Vandværk · kloaker og toiletter

Lysstationen 54

Boliger – sammen eller hver for sig 54

Lighed 58

Medbestemmelse på arbejdet ·

Politisk medbestemmelse ·

Folkestyre – nu også for kvinder

Til slut kom en flyver 64

Hvad så du på billederne? 67

Register 73

1850-1870 Frihed og folkestyre

Valg på Torvet

Hvem var det, der stod midt på Torvet? Det var en bronze-statue af Frederik VII. Han var konge dengang i 1849, da den første Grundlov blev vedtaget. Indtil det år havde kongen styret landet alene. Grundloven bestemte, at befolkningen nu skulle være med. Danmarks styre gik fra enevælde til folkestyre.

Lige før jul i 1849 var de nye vælgere mødt op på Torvet i Køge for at vælge en mand til det nye folketing i København. Der var kun opstillet en person. Han hed Andreas Frederik Krieger og var professor ved universitetet i København. Afstemningen gik i gang. Vælgerne blev bedt om at række hånden i vejret, hvis de stemte på Krieger. Og det gjorde langt de fleste. Vælgerne i Køge havde for første gang valgt en mand, der på deres vegne skulle være med til at styre landet.

Professor Krieger holdt en tale. Han sagde, at man skulle beskytte den nye grundlov som en fin blomst og sørge for at undgå politisk strid. Alligevel blev han selv midtpunkt i et politisk slagsmål på Torvet ved næste valg i 1852. Da var han igen opstillet, men tabte til sin modkandidat. Han hed Peder Hansen og var en bondemand fra Snoldelev ved Roskilde.

Der var 1000 vælgere forsamlet på Køge Torv den dag. Kriegers tilhængere blev så vrede over at tabe, at de ville banke bonden fra Snoldelev. De mente, Peder Hansen var et fæhoved og for dum til at sidde i Folketinget. Der blev smadret ruder i købmand C.F. Petersens butik på Torvet. Politimesteren måtte i lovens navn tre gange opfordre til ro og orden. Krieger hjalp Peder Hansen væk fra Torvet og de vrede folk.

Danmarks første Grundlov

blev underskrevet 5. juni 1849 af Kong Frederik VII. Landet skulle nu styres af Rigsdagens to kamre: Folketing og Landsting.

Valgret

Til Folketinget:

Mænd over 30 år.

Til Landstinget:

Mænd over 40 år med en vis indkomst.

Ikke valgret:

Til kvinder, tjenestefolk, straffede, folk på fattighjælp og umyndige som f. eks. psykisk syge.

Kåring:

Valget blev afgjort ved håndsoprækning på valgestedet. Man kunne kræve skriftlig afstemning, men den var ikke hemmelig. Først i 1901 blev der indført hemmelig og skriftlig afstemning.

Alle i Køge by havde stemt på Krieger, men vælgerne i landsbyerne uden for Køge havde givet sejren til Peder Hansen. Mange bønder på landet var fæstere eller lejere hos en godsejer, der ikke havde pligt til at sælge gården til bonden. På landet ønskede vælgerne, at der blev vedtaget en lov, der gav bønderne ret til at eje deres egen gård.

Professor Krieger havde stemt imod sådan en lov, og derfor tabte han valget. Grundloven havde givet folket politisk frihed, men også friheden til at være politisk uenige.

Før den nye Grundlov var det kongen, der udstedte lovene. Nu skulle almindelige folk være med til at styre landet.

I Køge kunne ca. 14 % af alle indbyggere deltage i valgene. Det var håndværkere, arbejdsmænd, embedsmænd, købmænd og andre handlende, lærere, præster, betjente – selv byens natmand. Ude på landet fik bønder og husmænd del i de nye politiske rettigheder.

Kvinderne måtte se til fra sidelinjen, for de kunne ikke være med til at bestemme. Dengang opfattede man en husstand med mand, kone, børn og tjenestefolk som en helhed. Man tænkte, at det var husstandens overhoved eller hovedperson, altså manden, der stemte på hele husstandens vegne.

Der blev holdt valgmøder på Torvet indtil 1915. Siden 1849 havde alle kandidater og vælgere været samlet på Torvet på valgdagen. Det havde været en festdag med taler, sange og enkelte gange med uro i luften.

Borgerkrige

Kampen for den nye Grundlov foregik samtidig med, at der i 1848 udbrød borgerkrig i Danmark. Folk i Køge blev bange og samlede penge ind, så man kunne købe kasse-rede geværer fra København. Der blev afholdt skydeøvelser syd for Køge Bro. Borgerne ønskede at forsvare sig, hvis fjenden skulle dukke op i Køge. Det skete heldigvis ikke.

Til gengæld måtte mange mænd fra Køge drage i krig som soldater. Hvis de havde kone og børn, kunne det betyde, at familien sad tilbage uden penge til at leve for. Derfor blev der dannet lokale hjælpeforeninger, der indsamlede penge til efterladte familier. Byens kvinder var meget aktive i hjælpearbejdet.

De slesvigske krige

To dansk-tyske krige 1848-51 og i 1864.

Hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg var en del af den danske stat.

Den tysksindede befolkning i hertugdømmerne ønskede selvstændighed og tilknytning til de tyske stater.

Danmark ville beholde Slesvig, hvor der levede mange dansktalende. Efter den første krig blev der sluttet fred, uden at konflikten blev løst.

Danskerne følte sig som sejrherre, selv om det var Europas stormagter, der havde afgjort resultatet.

Efter et stort nederlag i den næste krig i 1864 mistede Danmark alle tre hertugdømmer. Indtil 1920 gik den danske grænse mod Tyskland ved Kongeåen syd for Kolding.

I marts 1851 holdt Køge by en fest på rådhuset for de hjemvendte krigere. Der var 82 soldater fra Køge og omegn blandt de 600 deltagere i festen. Der blev holdt taler og danset til ud på morgenen. Serveringen bestod af smørrebrød, kage, punch, øl, brændevin og kaffe. Resterne blev bagefter delt ud til byens fattige.

En væversvend, der havde deltaget i krigen, klarede ikke hjemkomsten. Han fandt ud af, at hans kæreste havde forlovet sig med en anden, mens han havde været i krig. Derfor blev han så fortvivlet, at han ville dræbe hende med en kniv. Hun slap fra ham, og i stedet begik han selvmord ved at drikke en flaske salpetersyre.

Almindelig værnepligt

blev i praksis indført i 1848 og herefter i Grundloven 1849. Indtil da var det kun bønderkarle, der skulle være soldater.

I december 1863 trak det igen op til krig. Vogn efter vogn kom buldrende igennem Køge midt om natten i klingende frostvejr. Det var de unge mænd, der skulle med i krigen. De råbte hurra, men forældrene græd og frygtede det værste. En af dem var sognepræsten i Køge, der måtte sige farvel til sin eneste søn, Fritz.

Fritz Gløerfeldt var 19 år og lige blevet sekondløjtnant (en værnepligtig befalingsmand). Han døde i Dybbøl Skanser en dag, han opholdt sig i et blokhus, man ellers regnede for bombesikkert. En tysk granat trængte igennem huset og dræbte eller sårede omkring 50 mand. Hjemme i Køge sørgede familien og hans unge kæreste. Hun hed Suzette Glad. Sorgen

over nederlaget i krigen blandede sig i Køge med sorgen over den unge mands død. Ved hans begravelse gik 16 sørgeklædte unge piger foran kisten og strøede blomster, og til slut affyrede politikorpset kanonskud.

Efter nederlaget i 1864 kom soldaterne fra 6. regiment til Køge. De fyldte hele Torvet, og de var dækket af støv og skidt og så meget medtagne ud. Staklerne var befængt med lus og lopper. En plage for de Køgeborgere, som skulle have dem indkvarteret. De blev i byen fra august til december 1864.

Også under denne krig samlede borgerne i Køge penge ind til de familier, hvor forsørgeren var i krig. Hjælpen blev delt ud en uge ad gangen. I december 1863 fik 10 familier med i alt 16 børn økonomisk hjælp. I april 1864 var det 29 familier med 54 børn og i november 1864 kun 1 familie uden børn.

Soldaten Peter Jensen kom hjem igen, men hans venstre ben var blevet sat af på grund af et sår, han fik under kampene på Als. Han fik i 1865 pension og forsørgelse efter at have søgt om det hos kommunalbestyrelsen i Køge.

Også slagter Ludvig Berendt fik en kugle gennem knæet. Det skrev han hjem om, og lavede en fin tegning af sit ben med hul igennem.

Nr	Bidragydende	Høst	1863				1864			
			1. 2. 3. 4.	5. 6. 7. 8.	9. 10. 11. 12.	1. 2. 3. 4.	5. 6. 7. 8.	9. 10. 11. 12.	1. 2. 3. 4.	5. 6. 7. 8.
	Transjet	123	5	12	5	12	5	12	5	12
26	Jenssen	1.	+	4	+	4	+	4	+	4
62	Madsen	2.	+	8	+	8	+	8	+	8
63	Larsen	2.	+	8	+	8	+	8	+	8
64	Larsen	1.	+	4	+	4	+	4	+	4
65	Madsen	1.	+	4	+	4	+	4	+	4
66	Gjølund	+	4	2	+	4	2	+	4	2
67	Madsen	1.	+	4	+	4	+	4	+	4
68	Jenssen	1.	+	4	+	4	+	4	+	4
69	Madsen	1.	+	4	+	4	+	4	+	4
70	Larsen	1.	+	4	+	4	+	4	+	4
71	Larsen	1.	+	4	+	4	+	4	+	4
72	Madsen	1.	+	4	+	4	+	4	+	4
73	Larsen	2.	+	8	+	8	+	8	+	8
74	Larsen	2.	+	8	+	8	+	8	+	8
75	Madsen	1.	+	4	+	4	+	4	+	4
76	Larsen	+	4	2	+	4	2	+	4	2
77	Madsen	1.	+	4	+	4	+	4	+	4
78	Larsen	2.	+	8	+	8	+	8	+	8
79	Madsen	1.	+	4	+	4	+	4	+	4
80	Madsen	+	3	2	+	3	2	+	3	2
81	Larsen	2.	+	8	+	8	+	8	+	8
82	Madsen	2.	+	8	+	8	+	8	+	8
83	Larsen	1.	+	4	+	4	+	4	+	4
84	Madsen	1.	+	4	+	4	+	4	+	4
85	Larsen	2.	+	8	+	8	+	8	+	8
86	Madsen	4.	+	16	+	16	+	16	+	16
87	Larsen	1.	+	4	+	4	+	4	+	4

HAN DROG FRA MØ OG ARNE
OG GAV SIT HJERTEBLØD

Kommunikation

Kunne man læse om krigen i de lokale aviser? Ikke de første år i hvert fald, men i året 1851 fik Køge sin første avis. Før den tid gik byens trommeslager rundt i gaderne, når der skulle gives vigtige beskeder og nyheder til borgerne. Han blev dog ikke afskaffet, selv om avisen kom til. Man kunne også gå på Rådhuset for at læse forskellige regnskaber og dokumenter, der var lagt frem.

Dands

i Nørste Løves Pavillon
afholdes

Markedsdagen, den 19. Mai.
Sr. S. Olsen med sit velbeskændte
gode Selskab udfører Musikken.

For det besøgende Publikum vil tillægges forbeholdelig Afskedelse ved Reglespil,
Skudning samt Hørsellinger i Guttapercha-Productioner, Trylleri og Bugtaler-
kunst m m.
Ved Indgangen til Haven, der aabnes om Middagen Kl. 12, bliver et erlægg 8 ø for
hver Person.

C. Hansen

Til Kjøge Marked

agter Undertegnede at indtræffe med et velassorteret Lager af

S-Skillings-Gjenstande,

bestaaende af Galanterivarer, Nips- og Brugsgjenstande samt Vegetet. Udsalgsstedet
er som sædvanlig paa Tørvet, forsynet med mit Firma.

Erbedigt.

C. Witte.

Her anbefales udmærkede Synaale i alle Størrelser, 50 Stk. for 8 ø,
lækkede udmærkede Mandel-, Urte- og Hemning-Sæber a 8 ø pr. Stk.

Hvide Gardintøier.

Et stort Parti hvide Gardintøier, 12
Alen bredt, sælges til 20, 24, 28 Sk. a 2 Mk.
Alen med og uden Tunger.

L. E. Ferslew,

Mode- og Manufacturhandler.

Trykkefrihed

I marts 1848 blev al kontrol af det skrevne ord afskaffet. Grundloven af 1849 fastslog retten til at tale, trykke og skrive frit og uden censur fra myndigheders side.

Den første avis blev udgivet af bogtrykker Sally Oettinger. Han ville forbedre den lokale kommunikation og debat. I 1858 blev avisen overtaget af typograf Søren Opffer. Han havde vandret som håndværkersvend rundt i Europa og bl.a. ladet sig hverve til Pavens hær i 8 år. Efter ham blev hans søn Frederik redaktør af avisen, der senere kom til at hedde Kjøge Avis.

Avisen trykte nyheder samt annoncer og reklamer, der blev kaldt for avertissementer. Der var reklamer for teaterforestillinger, danseskoler og for lokale håndværkere. Avisen bragte besked om, at der var bal på Rådhuset eller boliger til leje og anbefalede gode bøger. For de mere romantiske læsere trykte avisen en såkaldt føljeton med titlen "En Syn-derinde". Det var en historie, der fortsatte gennem mange aviser. Den handlede om den smukke Robertine, der var

Kjøge- og Omegns Nyheds- & Avertissementstidende: Køges første avis udkom fra 1851.

Østsjællands Folkeblad: Køges anden avis udkom fra 1876.

Østsjællands Social-Demokrat: Udkom fra 1899.

gift med en fransk greve. I et af de første numre af avisen blev der efterlyst en hvid hund med sorte ørelapper ved navn Nappo. Der blev lovet en dusør, hvis man fandt den forsvundne hund.

Det var ikke sådan, at folk i Køge tidligere havde været uden forbindelse med omverdenen. Der var foreninger, hvor man kunne mødes og tale om, hvad der skete både i og uden for byen. Køge Venskabelige Klub (fra 1787) og Køge Borger- og Håndværkerforening (fra 1847) havde begge en læsestue, hvor man kunne læse aviser og bøger. Dengang var der ingen offentlige biblioteker. I de to foreninger kom byens købmænd, handlende, håndværkere, politikere og embedsmænd.

I 1861 kunne man i avisen læse, at der åbnede en telegrafstation i gæstgiveriet Norske Løve i Køge. Nu kunne folk sende og modtage beskeder over lange afstande. Der var åbent 8 timer på hverdage og 7 timer om søndagen. Verden var alligevel kommet nærmere.

Telegrafi gør det muligt at sende en besked over lange afstande. Danmarks første telegraflinje blev anlagt i 1854 fra Helsingør over København til Hamborg.

Værksted, butik og fabrik

Over halvdelen af Køges befolkning levede af **håndværk**. I Kirkestræde 8 boede tømrmester Jens W. Blume med sin familie. Huset var både bolig, forretning og værksted for tømrmesteren, der havde været selvstændig siden 1842. Når de store tømmerværker skulle laves, gik man hen på Torvet, for her var mere plads end i Kirkestræde.

På førstesalen i huset boede i 1860 Jens Blume, hans kone Ane og to af deres børn. Sønnen Niels var udlært tømrer hos faderen og overtog senere forretningen. Til hjemmet hørte også en anden tømmermand og en tjenestepige. I et håndværkerhjem var det almindeligt, at de ansatte boede og spiste sammen med familien. Det kunne være en stor husholdning med flere tjenestepiger.

Tømrmester Blume havde for det meste arbejde til 3 faste svende, men om sommeren var der lidt mere at lave. Så ansatte han nogle af de omrejsende håndværkersvende, der var en slags sæsonarbejdere. Det var ofte tyske svende, der rejste hjem igen. Også danske håndværkere tog ud i verden for at arbejde, når de var færdige med deres uddannelse og kunne kalde sig håndværkersvende. De rejste navnlig til Tyskland og Schweiz.

Jens Blume mente, det var vigtigt, at børn og unge fik en god uddannelse. Han var i 1847 med til at stifte Køge Borger- og Håndværkerforening, der oprettede en teknisk skole for lærlinge og svende. Skolen havde i begyndelsen undervisning søndag formiddag i Køge Borgerskole i Nørregade. Arbejdsdagen var dengang på omkring 11 timer, og man holdt kun fri søndag eftermiddag.

Egentlig var Jens Blume udlært inden for **handel** i den store købmandsforretning på Torvets sydside, der fra 1839 blev drevet af C.F. Petersen. Korn var dengang den helt store handelsvare. Fra Danmark blev der eksporteret store mængder korn til England, der ikke selv kunne brødføde sin voksende befolkning. Bønder fra hele Midt- og Østsjælland kørte deres korn til C.F. Petersen

Lov om næringsfrihed 1857

Før i tiden skulle næsten al **handel** foregå i byerne. Med den nye lov kunne man handle hvor og med hvem, man ville. Der var dog stadig en beskyttelsesring omkring byerne.

Håndværk måtte tidligere kun drives i byerne, bortset fra nogle få fag. Håndværkere var samlet i såkaldte laug (fællesskaber). Laugene fastsatte regler for, hvor mange håndværkere, der måtte være i en købstad. Alle laug blev ophævet fra 1862.

Håndværkere og handlende i Køge var imod den nye lov. De var bange for at miste kunder og penge på grund af større konkurrence.

og byens øvrige købmænd. De sørgede for, at det blev sejlet fra Køge Havn til København og videre til England. Det var gode tider for købmændene i Køge, der i årene 1844-55 opførte adskillige nye store pakhuse til opbevaring af bøndernes korn. Man kan stadig se det fredede pakhus fra 1844 i C.F. Petersens gård, men det benyttes ikke længere til kornlager.

I **købmandsgårdene** kunne man købe alverdens ting. Garn, tovværk, metervarer, sild, klipfisk, kul, tømmer, jern, mursten, kalk, tjære, sukker, kaffe, te og mange andre varer. Både bønderne fra omegnen og byens egne borgere kunne forsyne sig så meget, de havde råd til. Hos købmand C.F. Petersen havde man også et brændevinsbrænderi, hvor man fremstillede brændevin. Det

Når bønderne drog til byen for at sælge varer på torvet, skulle de betale en afgift. Den blev kaldt for Accise og blev betalt i en af byens tre Acciseboder. De lå ved Nørreport, Broport ved Køge bro og Vesterport. Accisen blev afskaffet i 1851.

var en stærk drik ligesom snaps. Affaldet fra brænderiet blev brugt til at fodre køer med. I gården kunne der være op til 100 køer, som bønder havde bragt ind til Køge for at få dem fedet op.

I midten af 1800-tallet begyndte de første **industrivirksomheder** at dukke op i Køge. Et stykke nord for selve byen opførte Frederik Culmsee i 1844 en moderne **papirfabrik**. Her blev der fremstillet papir af gamle klude, som blev samlet ind fra hele Sjælland. Fabrikkenes maskiner blev drevet af en vindmølle og noget så moderne som 2 dampmaskiner. Culmsee kaldte fabrikken Waldemarshåb efter sin søn, der hed Waldemar. Der var i hele fabrikken levetid ansat helt op til 60-80 personer. Fabrikken eksisterede til 1875, selv om Culmsee selv gik fallit i 1854. Han nåede dog at opføre et hus på Københavnsvej til fabrikkenes arbejdere lige over for Valdemarshåb. Selv boede Culmsee på hjørnet af Nørregade og vore dages Jernbanegade i Køge sammen med sin kone, børn, svigermor samt 5-6 tjenestefolk.

Smedemester og jernstøber H.C. Hansen fik i 1842 til-ladelse af staten til at drive jernstøberi i Vestergade 29. Han fik eneret til at drive jernstøberi i Køge i en periode på 10 år. Støberiet fremstillede bl.a. kakkelovne, komfu-rer, vogne, plove og tærskemaskiner til landbruget. Der var ansat ca. 25 personer, men først i 1872 anskaffede Hansen en dampmaskine. I dag kan man stadig se den fine fabriksbygning fra 1865 i gården bag Vestergade 29. Jernstøberfamilien boede selv i forhuset med de smukke udsmykninger af støbejern.

Frederik Clemmensens tobaksfabrik, der havde adresse i Brogade 3, havde en del børn ansat. Der blev produceret tobak til den tids lange piber. I de første år arbejdede her 5-6 voksne og 15-20 børn. Det blev allerede i 1873 for-budt at ansætte børn under 10 år på fabrikker. Der var mange børn i Køge, der havde arbejde som bybude eller som tjenestepiger og tjenestedrenge. Ikke ret mange børn havde fabriksarbejde. Til gengæld blev næsten alle sat til at hjælpe til derhjemme.

Industri

Varer fremstillet på virk-somheder med mange medarbejdere. Den enkelte medarbejder fremstiller kun en del af den færdige vare. Man anvender dampmaskiner eller andre kraftmaskiner. Masseproduktion for ukendte kunder. Grænsen mellem hånd-værk og industri er fly-dende.

I oktober 1863 blev der i Køge holdt en stor **industriudstilling**. Den blev åbnet med et optog fra Rådhuset til Norske Løve, hvor udstillingen af byens mange produkter kunne ses. I spidsen var der musik og flag. Borgmester Gether åbnede udstillingen, der varede i 4 dage. Til slut blev de udstillede genstande bedømt af en komite, og der blev uddelt præmier. Jernstøber Hansen, rebslager Hansen og rebslager Jensen fik alle førstepræmie. I løbet af de 4 dage blev udstillingen besøgt af 5.000 personer. Det var næsten dobbelt så mange, som der boede i Køge dengang.

Familie og husholdning

Når man kigger ind i husene i den tids Køge, er der tre ting, man lægger mærke til. For det første lå arbejdspladsen tæt på boligen. For det andet boede man ikke kun sammen med sin familie, men ofte i en større husstand. For det tredje boede velhavende og fattige borgere i samme ejendomme.

Lad os se på et eksempel. I den store ejendom på Torvet i nr. 19 hos købmand C.F. Petersen boede der i alt 24 personer i 1860. Det var købmanden selv med kone og tre sønner. Familien Petersen delte bolig med 10 personer, der var ansat hos dem. Det var en handelsbetjent og 2 handelslær-

linge. Så var der 2 tjenestekarle til det ufaglærte arbejde. I brændevinsbrænderiet var der ansat 2 karle, som også boede hos købmanden. Til at styre husholdningen var der en husjomfru, der havde 2 tjenestepiger til at hjælpe sig. De skulle sørge for mad og rengøring til de mange beboere. Alle de ansatte var forholdsvis unge mennesker mellem 17 og 36 år.

I kælderen boede en værtshusholder med kone og 4 små børn under skolealderen. De havde et værtshus i ejendommen. Til at hjælpe sig havde de en tjenestekarl og 2 tjenestepiger, der boede hos dem. Tjenestefolkene har sikkert arbejdet både i værtshuset og selve boligen.

De fleste af ejendommens beboere var født i Køge og omegn. Det var 18 ud af de 24 personer. Købmanden selv var født i Holbæk og hans kone i København. En af brænderikarlene var født i Sverige. Svenskere var den tids indvandrere.

Kvinder

Omkring 1850 tænkte man, at kvinder skulle giftes og for-
sørges af en mand, der var familiens overhoved. Indtil 1899
var gifte kvinder umyndige. Det var manden, der kunne be-
stemme over deres fælles penge og ejendom. En gift kvinde
kunne dog råde over de penge, hun selv tjente. Måske sy-
ede hun tøj for andre eller drev en lille butik. Der skulle gå
mange år, før manden og kvinden i et ægteskab havde ens
pligter og rettigheder. Det skete først i 1920'erne. Før den
tid betød det ikke noget, at en gift kvinde på papiret havde
del i forældremyndigheden over parrets fælles børn. Det
var faren, der kunne træffe afgørelse om børnenes opdra-
gelse og uddannelse. Hans vilje var afgørende i tilfælde af
uenighed. Hvordan det har fungeret i hverdagen, er et helt
andet spørgsmål.

De ugifte kvinder og enkerne havde større frihed. Allerede
i 1857 bestemte en lov, at de ugifte kvinder kunne råde
over deres egne penge. De havde også lov at tage arbejde
på linje med mændene. Var man tjenestepige, så det ander-
ledes ud. Så var pigen underlagt bestemmelser, som her-

ren i huset tog. Hun skulle også have en skudsmålsbog, hvor husherren kunne give hende en slags karakterer. Et skudsmål er det samme som en bedømmelse.

Børn

At passe børn hørte til kvindernes opgaver. I de fleste familier kunne kvinderne se efter børnene og samtidig passe deres arbejde som husmødre i hjemmet. Andre måtte forlade børnene og gå på arbejde et andet sted i byen. Hvem passede så børnene?

I 1856 begyndte de første 12 små børn at gå i Køge Børneasyl. Det var en børnehave for børn mellem 2½ år og skolealderen. Den åbnede i lokaler i Kirkestræde 10, hvor den har ligget lige siden. Børneasylet tilbød pasning til fattige børn, mens deres forældre gik på arbejde.

Det var nogle af byens mere velhavende borgere, der havde indsamlet penge til at drive en privat børnehave. De mente, det var vigtigt, at også fattige børn blev passet og opdraget til at kunne klare sig senere i livet. Købmand C.F. Petersen var med til at samle penge ind. Børnene i asylet blev forberedt til at gå i skole. De blev undervist i

læsning, skrivning og regning. Deres lærer, asylmoderen, fortalte også historier fra bibelen og lærte dem at synge, strikke og sy.

I begyndelsen var der 12 børn i asylet, men allerede i 1870 var der omkring 70. De første år sad børnene på en asylstige, en slags trappestige, mens de blev undervist. Selv om forældrene var fattige, skulle de give børnene mad med. De havde også pligt til at sørge for, at børnene var vaskede, havde fået redt håret og var i rent tøj. Børnene måtte heller ikke lide af en smitsom sygdom. Folkene bag asylet mente, det var vigtigt at lære børn orden, renlighed og god opførsel.

De fattige børn oplevede hvert år, at asylet holdt juletræsfest for dem. Det var dengang en ret ny skik, at man pyntede et grantræ i anledning af julen. Vi ved fra avisen, at gartneren på Gammelkjøgegaard allerede i 1854 solgte juletræer til 1 mark pr. stk. (ca. 30 øre). På dette tidspunkt tjente en ufraglært mand i København ca. 96 øre om dagen.

Når asylbørnene skulle i skole, kom de i Køge Borgerskole på hjørnet af Nørregade og Katekismusgade. Den var gratis, og her gik omkring halvdelen af byens 400 børn i den skolepligtige alder. Hvis forældrene havde råd til det, kunne de sende deres børn i en af de 6-7 private skoler i byen.

Købmandsdatteren Gerda husker, at hun blev vækket af tjenestepigen og klædt på til at gå i skole: Pigen hjalp med at flette hår og binde sløjfer. Gerda fik en undertroje på. Så et uldent livstykke med knapper til strømpeholderne; et par hvide bomulds og et par uldne bukser; uldne strømper; et tykt uldent skørt og et tyndere uldent skørt og til sidst kjolen. Om sommeren var de mange skørter af tyndere stof og med flæser. I klasseværelset var der kakkelovn. Når den var tændt om vinteren, var børnene med til at passe ilden i kakkelovnen.

Der blev i 1859 bygget en helt ny skole, der blev kaldt Tøxens Skole. Det var en kommunal skole, men man betalte for at gå der. Den var bygget for penge, som var blevet givet til byen af købmand Thomas Tøxen. Både her og i Køge Børgerskole gik drenge og piger i hver sin klasse. Selv skolegården var delt op i en afdeling for drenge og en for piger. På Tøxens Skole blev denne opdeling afskaffet i 1892. Da undervisningen i Tøxens Skole begyndte, var der indmeldt 43 drenge og 44 piger.

Rundt i byen

Byens huse

Lad os gå en tur ud i Køge. Omkring 1850 var de fleste bygninger stadig de gamle bindingsværkshuse. De var bygget op over et skelet af træ, hvor mellemrummene mellem træstolperne var fyldt ud med mursten. I Køge var både træværket og murstenene som regel strøget over med kalk. Mange huse havde kun en etage.

Noget nyt var på vej. Flere huse havde fået en ny pudset facade, så man ikke kunne se bindingsværket inde bagved. Der blev også bygget en ekstra etage ovenpå. Husene ud mod hovedgaderne kunne prale med moderne store butiksruder, så kunderne bedre kunne

beundre varerne. Der blev bygget nye høje pakhuse i købmandsgårdene til opbevaring af korn, som skulle eksporteres til England. Byen voksede inden for det område, hvor den havde ligget i århundreder. Man byggede til og i vejret, hvor man i forvejen boede.

En nat i marts 1865 blev byen vækket af brandalarmen. Der var ild i købmand Schmellings brændevinsbrænderi på Torvet 9, og i løbet af ingen tid stod hele den gamle købmandsgård i lys lue. En krudtbeholdning på loftet eksploderede, men uden at det gjorde

ulykken værre. Det lykkedes at begrænse ilden, så den ikke spredte sig til naboejendommene. Det var sørgeligt for købmand Schmelling. Til gengæld byggede han et nyt forhus i tidens stil i stedet for bindingsværk. Det blev opført af mursten og med facaden i blank mur. Det vil sige, at murstenene ikke var dækket over eller malet. Man kunne se de gule mursten. Der var runde buer og en flot svunget gavl midt på facaden. Naturligvis var der store butiksvinduer ud mod Torvet. Facaden var pyntet med fine udsmykninger. Inspirationen var hentet udefra og ikke i den traditionelle lokale byggeskik.

På samme tid skete der også noget nyt i Vestergade 29, hvor jernstøber Hansen opførte en bygning i to etager til sit jernstøberi. Bygningen var af kridtsten, der måske stammede fra Stevns Klint. Der var tætsiddende buede vinduer af støbejern, som virksomheden sikkert selv havde fremstillet. Det nye var, at der blev bygget en selvstændig bygning beregnet til en bestemt produktion. Ellers var det almindeligt, at produktionen foregik i skure eller værksteder i byens baggårde. I bygninger der kunne anvendes til lidt af hvert. Jernstøberiet er fredet og ligger der endnu.

Byens lys

Torvet var for længe siden blevet brolagt, og nu fulgte andre gader efter. Vestergade fik i 1857 brolægning, så den ikke længere bare var en hullet grusvej. Det var mørkt i

gaderne om aftenen dengang, selv om gadebelysningen var blevet bedre. Der var mere end 30 gadelygter, hvor man brugte flydende tran til belysningen.

I 1867 kunne byens borgere læse i avisen, at "Det billigste Udsalg af Gaslamper er hos Blikkenslager Jørgensens Enke i Kjøge." Der var nemlig blevet opført et gasværk i Køge samme år. Det var meget moderne, og i november 1867 kunne man for første gang se Køges gader oplyst af gaslygter. Væk med de gamle tranlamper.

De private husholdninger kunne også få indlagt gas. Det blev understreget fra gasværkets side, at enhver familiefar burde benytte de mange fordele ved gassen. Tidligere var boliger og arbejdspladser blevet oplyst af petroleumslamper eller stearinlys. I løbet af de næste 30 år blev der opstillet 3-400 gasmålere i de omtrent 300 huse, der var i Køge. Det var ikke alle, der var tilfredse med gassen. Allerede efter et års tid var der et læserbrev i avisen, hvor en borger klagede. Han mente, at der blev sparet på gassen i ledningen, og at lyset derfor ikke var kraftigt nok. Prisen var også for høj.

Byens lugt

Samtidig krævede mange, at der blev bygget et vandværk. Siden den store koleraepidemi i 1853 havde man haft mistanke om, at vandet kunne være en smittekilde. Kolera er en tarminfektion, som skyldes bakterier i forurenset vand

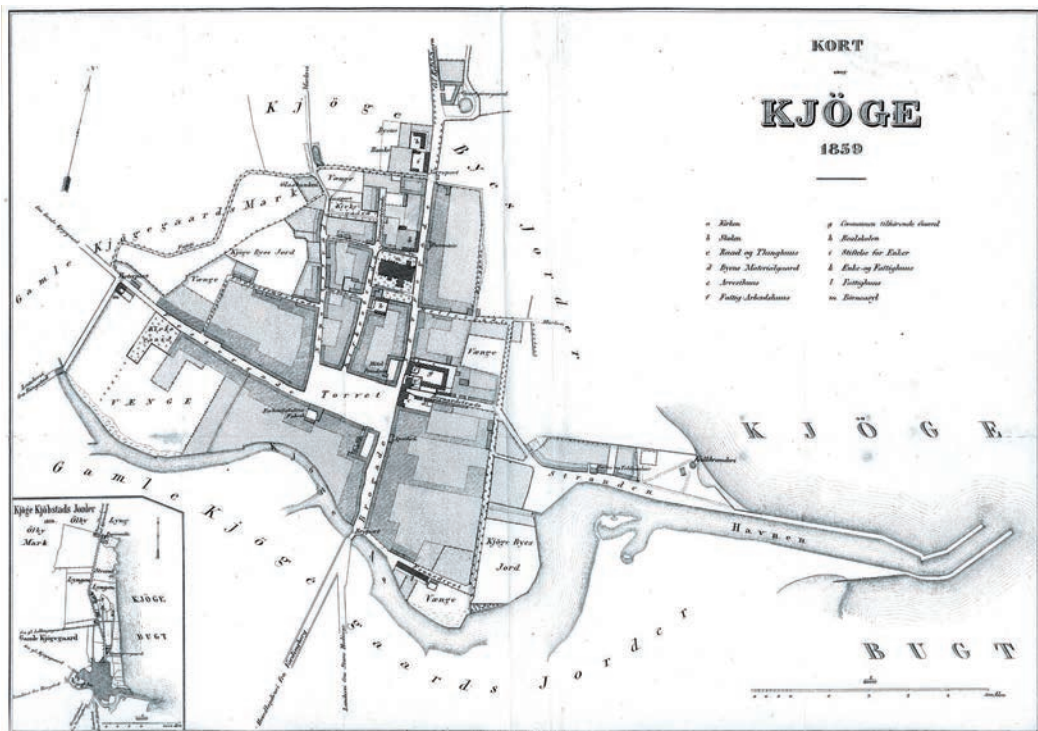

Danmarks første gasværk blev opført i Odense i 1853.

Tran fremstilles ved at koge spæk fra hvaler, sæler og fisk. Tran blev brugt til belysning både inde og ude.

Byens gader lugtede ikke alt for godt. Der var brede rendestene i hver side af gaderne. Her løb spildevandet fra husene og gaderne. Selv om der var trædebrædder over rendestenene i gaderne, skulle kvinderne nok huske at løfte op i skørterne for ikke at blive alt for snavsede. Der var render fra de enkelte ejendomme og direkte ud i Køge Å. I gårdene var der møddinger med affald fra både mennesker og dyr. I 1866 blev byens husdyrhold optalt til 129 heste, 239 køer, 33 får og 288 svin. Dengang var der ikke vandskyllende toiletter, men kun et gammeldags lokum.

Byens hjerte

Torvet var mødestedet for byens borgere. Her blev der handlet, udvekslet nyheder, hentet vand, fæstet arbejdskraft, lagt tømmer ud til tagkonstruktioner, holdt møder og afstemninger. Her kunne man vise det nye tøj frem og se de andre piger og drenge an. På markedsdagen kom kræmmere og gøglere langvejs fra. Så var der luftgynger, karruseller og stærke mænd. Folk fra land og by

mødtes, købmandsgårdene var fyldt med bøndernes vogne. Man kunne købe alt fra bolsjer til silkebånd. Trommeslageren spredte nyheder, og vægteren holdt orden i de søvnige gader om natten.

Byens stemmer

Køges første avis udkom i 1851. Den var konservativ, og det var især den gamle købstads borgere, der læste den. Indtil 1910 var det familien Opffer, der drev avisen. Først var det Søren Opffer, der var redaktør. Efter ham overtog sønnen Frederik arbejdet. Det var en meget farverig familie, der altid var oplagt til fest og sjov. Frederik Opffers bror Emil sprang over bord fra færgen over Storebælt, fordi han ville undersøge, hvor hurtigt redningssystemet virkede. I 1890-92 var han på en jordomrejse. Da han kom hjem, holdt familien en fest for ham. Til festen var man klædt ud i dragter, Emil havde med hjem fra rejsen. Du kan se et billede fra festen på bogens første sider.

Frederik Opffer deltog aktivt i byens liv. Han tog initiativ til mange arrangementer i Køge.

Avisen havde i mange år adresse i Kirkestræde 14.

I 1876 fik Køge en ny avis. Den hed Østsjællanders Folkeblad. Den er senere blevet til Dagbladet Køge. Familien Svarre stod bag denne avis. På billedet sidder redaktør Søren Svarre i sit kontor. Aviserne i reolen ligger i dag i Køge Byhistoriske Arkiv. Avisen henvendte sig både til folk i købstaden og de mange landsbyer rundt om Køge. Politisk lå avisen tæt på venstre, som var bøndernes parti. Søren Svarre stod i begyndelsen for de fleste opgaver. Hans kone Alfriede tog sig af bogholderiet. Søren Svarre havde en stor viden og var engageret i livet i Køge og omegn. Han var med til at stifte Køge Folkebibliotek og Køge Museum. I 1911 overtog hans søn Erik Svarre posten som redaktør. Avisen lå i mange år i Bygårdsstræde.

Avisernes oplag

Kjøge Avis

1860:	300 ekspl.
1880:	450 -
1898:	850 -
1913:	1500 -

Østsjællanders Folkeblad

1876:	464 -
1880:	700 -
1901:	3300 -
1910:	5700 -

Østsjællanders Social-Demokrat

1913:	300 -
1916:	600 -

1870–1890 Storm og stilstand

Stormfloden

En mørk aften i november 1872 gik tre halvstore drenge på havnen i Køge. Pludselig viste en hvid kvindeskikkelse sig for dem og svævede bort. De løb efter hende, men hun forsvandt. Et gammelt sagn sagde, at når den hvide dame viser sig, varsler det storm og ulykke.

Samme nat ved midnatstid vågnede kalkbrænder Peter Jensen og hans familie yderst på havnen ved, at det stormede og susede rundt om huset. Vandet stod op til vinduerne og pressede mod husets vægge. Hans kone Karen var højgravid, og børnene jamrede af frygt.

Køge var ramt af orkan og stormflod. Vandet var først blevet presset ud af Køge Bugt. Derefter skiftede vinden retning, og vandet væltede fra Kattegat og den Botniske Bugt ind mod Sjællands østkyst. De lavtliggende huse ved havnen og åen var mest truet.

Havnefoged Flindt roede sammen med et par andre mænd ud for at redde kalkbrænderens familie. Da de åbnede døren til huset, strømmede vandet ind og slog væggen ud. Den gravide

kone og børnene blev reddet over i båden og bragt ind til mere tørre steder i byen. Kalkbrænderen selv hjalp havnefogdens folk med at få båden ind på det tørre.

Vognmand Jens Kyhns kone og børn var på vej ud af byen til noget familie i Skyttehuset. På Zoffmannsvej kørte deres vogn i et stort hul med vand, så de måtte redde sig op på jordvolden langs med vejen. Her sad de og frøs i 2-3 timer, mens det stormede, sneede og regnede. De skreg om hjælp, indtil de næsten mistede stemmen. Endelig blev de reddet over vandmasserne, da skorstensfejer Jørgensen kom med en lang brandstige. Den ene hest stod i det dybe vandhul, og vandet var lige ved at stige den over hovedet. Den udstødte høje skrig og sendte bedende blikke om hjælp. Skorstensfejer Jørgensen kæmpede sig hen og skar den fri af vognen. Da den var kommet på sikker grund igen, strøg hesten sit hoved op ad sin redningsmand og fulgte ham, hvor han gik og stod.

I Fiskerhuset på Søndre Havn boede fisker Jacob med sin familie og en gammel slægtning. Selv om vandet steg og steg, nægtede Jacob at forlade sit hus. Han ville ikke tage fra sin ko, så han blev i huset. Han kunne ikke få koen op på loftet, så han gik tur med den ude i vandet. Jacob var heldig og overlevede stormen. Han druknede først året efter.

En kone i Sønderkøge landsby havde lige lavet maden klar, da vandet slog væggen ud. Hun fandt senere panden med det stegte flæsk i en hæk og gryden med kartofler langt ude på en mark.

Når man stod oppe i kirketårnet, kunne man se, at Køge by lå som en ø i et oprørt hav. Skibene kæmpede på vandet, og mange blev kastet op på land. Skibet ”Fylla” fra Køge var skyllet helt op på Strandvejen, hvor jernbanen skærer over vejen. Her lå det og spærrede for trafikken.

Nord for byen havde vandmasserne ramt papirfabrikken og ødelagt både bygninger, papirlagre og maskiner. Arbejdet på fabrikken kom først i gang igen efter 11 dage. Stormen skånedes heller ikke den nye jernbane gennem Køge. Både nord og syd for byen var jernbaneskinneerne oversvømmet, så toget ikke kunne køre. Der gik en hel uge, inden skinnerne igen var i orden.

Da den værste storm havde lagt sig, kunne byens borgere gå ud og se på de mange ødelæggelser. Det var et sørgeligt syn, der mødte dem. Havnen var meget ødelagt. Alle huse ved Havnen havde fået slået vægge, døre eller vinduer ind. I landsbyerne Sønderkøge og Gammelkøge syd for Køge Å var 20 huse mere eller mindre smadret. Store dele af byen var dækket af tang, som vandet havde ført med sig.

Der var stor hjælpsomhed over for de mange, der havde mistet deres hjem. Allerede dagen efter stormfloden blev

Fra rigsdaler til kroner

Fra 1875 gik man i Danmark over til at betale med kroner og øre. En rigsdaler blev sat til 2 kroner.

der dannet en komité, der skulle sørge for at samle penge ind til ofrene for vandmassernes hærgen. Der blev i alt indsamlet 28.000 Rigsdaler. Et beskedent hus i Nyportstræde blev på den tid vurderet til 400-500 Rigsdaler. Borgerne i Køge kunne glæde sig over, at ingen var døde under uvejret. Andre steder havde stormen nemlig krævet dødsfre.

De folk, der oplevede denne naturkatastrofe, glemte det aldrig. I dag bliver vi mindet om naturens stærke kræfter ved den gamle toldbod på Havnen 27. Her er der på husmuren opstillet en søjle til minde om stormfloden i 1872. Søjlen viser, at vandet stod 3,5 meter over daglig vandstand den 13. november kl. 14, da stormen var værst.

Den nye jernvej

I efteråret 1870 rykkede verden for alvor nærmere på Køge by. Tidsfornemmelsen blev en anden. Da åbnede den nye sydsjællandske jernbane fra Roskilde til Køge og videre over Næstved til Vordingborg. Det var et privat selskab, der havde bygget jernbanen og skulle stå for driften. Selskabet hed Det sjællandske Jernbaneselskab.

Jernbanen åbnede ikke med nogen større festlighed på grund af den politiske situation i Europa. Der var krig mellem Tyskland og Frankrig. Folk i Køge kunne hver dag i avisen læse om krigens gang. Der blev samlet ind i Køge og omegn til de sårede og døde franske soldaters efterladte. Sympatien var helt klar på fransk side. Det danske nederlag til den tyske fjende i 1864 var langt fra glemt.

Jernbanen åbnede 4. oktober

1870 for almindelig trafik.

Et kig i køreplanen for-

tæller, at der dagligt

gik tre tog hver vej. To

persontog og et gods-

tog. Der afgik tog fra

København mod Køge

hver formiddag og efter-

middag samt et godstog ind-

imellem. Man kunne også komme

fra Køge til København med et tog hver for-

middag og eftermiddag. Rejsen mellem Køge og Køben-

havn varede ca. 1,5 time. En borger i Køge kunne tage det

første tog kl. 8.31 og ankomme til København kl. 10. Hvis

man returnerede med det sidste tog fra København kl. 19,

kunne man være i Køge igen kl. 20.28.

Hvad kostede det så at tage med toget? Det kom an på,

om man rejste på første, anden eller tredje klasse. Den bil-

ligste billet fra Køge til København kostede 1 Rigsdaler og

4 Skilling på 3. klasse (ca. 2 kr.). En ufaglært mand i byerne

tjente dengang ca. 14 øre i timen.

Ikke alle kunne finde ud af at rejse med det nye transport-

middel. En gammel østsjællandsk morlille fra landet var

første gang med toget. Da konduktøren åbnede døren for

hende på Københavns Hovedbanegård, ville hun absolut

ud til den anden side. Hun

havde nemlig stillet sine træ-

sko i Køge uden for den dør!

Tidligere måtte man rejse

med dagvogn eller diligence,

der var trukket af heste. Da

varede det 5 timer at tage tu-

ren fra København til Køge.

Dagvognen holdt pause ved

det kendte gæstgiveri Nor-

ske Løve i Køge. Hestene

skulle hvile og passagererne

have sig en lille forfriskning.

Den første jernbanestræk-
ning i kongeriget Danmark
åbnede 1847 fra Køben-
havn til Roskilde.

I 1856 førtes banen videre
fra Roskilde til Korsør.

Gæstgiver Carl Hansen lod sig ikke slå ud af de nye tider. Han reklamerede med, at hans lukkede vogn altid holdt parat ved jernbanestationen for at køre trætte og sultne passagerer til Norske Løve. Her var der kolde og varme retter og værelser med gode senge. Gæstgiveren tilbød sin assistance med at hjælpe de rejsende videre ud i Køges omegn.

I 1885 åbnede der et hotel lige over for jernbanestationen. Det blev markedsført under navnet badehotellet Calunda og havde både smukt møblerede værelser og en elegant restaurant. Senere kom det blot til at hedde Jernbanehotellet.

Den østjællandske Jernbane

Ni år efter den første jernbane blev der i 1879 åbnet en forbindelse fra Køge over Hårlev til Fakse. Der var også anlagt en sidebane fra Hårlev over Store Heddinge til Rødvig. Denne gang blev jernbanen indviet med pomp og pragt. Kong Christian IX og dronning Louise deltog sammen med kronprinseparret og ingen ringere end hendes kejserlige højhed storfyrstinde Dagmar af Rusland. Dagmar var datter af det danske kongepar og var på besøg hos sine forældre.

Der kørte dagligt tre tog i hver retning på den østjællandske jernbane. De to jernbaner havde fælles stationsbygning i Køge. Der var en fælles ventesal for 1. og 2. classes rejsende og en for 3. classes. Desuden var der et særligt værelse for damer. Byrådet besluttede i 1879, at den gamle Møllergade, der løb fra Nørregade til stationen, skulle have nyt navn. Gaden kom herefter til at hedde Jernbanegade.

Fattighjælp eller selvhjælp

”Solen er så rød Mor” er skrevet af en digter fra Køge, der hed Harald Bergstedt. Da hans far døde i 1889, skulle hans mor alene forsørge 4 sønner. Den 12-årige Harald gik i latinskole i Roskilde, men det havde hun ikke længere råd til. Så blev der samlet penge ind i byen, så han kunne fortsætte.

Der er mange flere eksempler på hjælp fra private. Her kan nævnes den fattige snedkersvend Hans Christensen, der i 1879 døde fra kone og 6 små børn. Han blev kun 41 år. Borgerne i Køge startede så en indsamling for at skaffe penge til den lille familie.

Eller da Kjøge Dramatiske Forening i 1868 spillede nogle teaterstykker, hvor overskuddet gik til Køge Børneasyl. Vi har også set, hvordan der blev organiseret indsamlinger til fordel for soldaternes efterladte familier.

Dengang var der ikke megen offentlig hjælp at få. Man ville også helst undgå det, fordi modtagere af fattighjælp mistede borgerlige rettigheder som f.eks. stemmeretten. Derfor blev der oprettet et hav af hjælpekomitéer, afholdt basarer og teaterforestillinger hver gang, byens borgere ønskede at hjælpe de svageste i samfundet. Mange testamenterede pengegaver til fattigvæsenet eller privat hjælpearbejde.

Fattiggården lå i Nørregade 4. Her kunne gamle og fattige bo, hvis de ikke kunne klare sig selv. Til gengæld skulle de arbejde for føden. De spandt og vævede tøj til gulvtæpper samt flettede kurve. Juleaften blev der uddelt juleaftensmad til byens fattige og trængende, hvis de bad om det.

I Steens Boder på Fændediget var der 12 små boliger til 12 par gamle værdige trængende. Rådmand Steen havde i 1523 oprettet boderne i Vestergade. Kommunen opførte i 1856 en helt ny bygning på Fændediget, fordi de gamle boder var blevet for usle.

Hjælp til selvhjælp

Hvilke muligheder var der ellers? Allerede i 1839 var der blevet dannet et selskab, der hed Det Borgerlige Velgørenheds Selskab. Selskabet modtog pengegaver fra private. Det opførte bygningen "Christiansminde" i Nørregade 41, hvor der var 12 lejligheder. Kommunen havde givet grunden gratis. Medlemmerne af selskabet kunne søge om en af disse lejligheder, der efterhånden alle blev friboliger. Så kostede det altså intet at bo der. Bygningen hedder "Christiansminde", fordi den blev indviet i 1847 på kong Christian VIII's fødselsdag.

Dorthea Schwartz var en af dem, der boede her i 1860. Hun var ugift og 59 år gammel. Hendes far var afdøde

De gamle laug hjalp ofte håndværkerfamilier ved sygdom. Da laugene blev ophævet fra 1862, begyndte folk at danne private sygekasser – ikke kun håndværkere. Fra 1893 begyndte det offentlige at give tilskud til private sygekasser for dårligt stillede folk.

Midt i 1800-tallet begyndte man at skelne mellem uværdige trængende og værdige trængende personer. Værdige trængende var kommet i ulykke uden egen skyld. Dem ville man gerne hjælpe, så de ikke var nødt til at få fattighjælp.

toldbetjent Urban Schwartz, og hun levede af økonomisk hjælp fra familien og af håndarbejde. I en anden af lejlighederne boede de to ugifte søstre Lovise og Wilhelmine Gemynthe på 41 og 30 år. De havde en lille sum penge og tjente ellers penge ved håndarbejde. Tidligere havde også deres stedmor og hendes søn boet i en af lejlighederne, efter at deres far var død. De fleste beboere var over 60 år. Sygdom og død kunne ramme en familie hårdt. Hvis faren blev syg og ikke kunne passe sit arbejde, manglede familien pengene. Skulle der hentes lægehjælp eller købes medicin, var det heller ikke gratis. Var man så uheldig, at en person døde, kostede det penge at blive begravet. Det kunne ende med fattighjælp.

Derfor besluttede en gruppe borgere at danne en privat sygekasse, der fik navnet Foreningen af 2. April 1876. Kirkebetjent Niels Hansen stod i spidsen for arbejdet i mange år. Han lagde vægt på, at det skulle være hjælp til selvhjælp: "En hæderlig arbejder kan ikke tage imod almisse" – altså en gave til fattige.

Medlemmerne af foreningen betalte et beløb hver uge og kunne så til gengæld få udbetalt hjælp, hvis der opstod sygdom i familien. For at samle ekstra penge holdt man fester og andre selskabelige arrangementer. Foreningen blev senere udvidet, så medlemmerne kunne få udbetalt begravelseshjælp. Allerede fra starten meldte 69 personer sig ind i foreningen, der i 1901 havde øget medlemstallet til 733.

Byens gamle havde ofte svært ved at klare sig, når de ikke længere kunne arbejde. Foreningen af 2. April 1876 byggede derfor en ejendom med 14 friboliger til ældre. Ejendommen ligger på Accisevej og er opkaldt efter kirkebetjenten. Den hedder nemlig "Niels Hansens Minde."

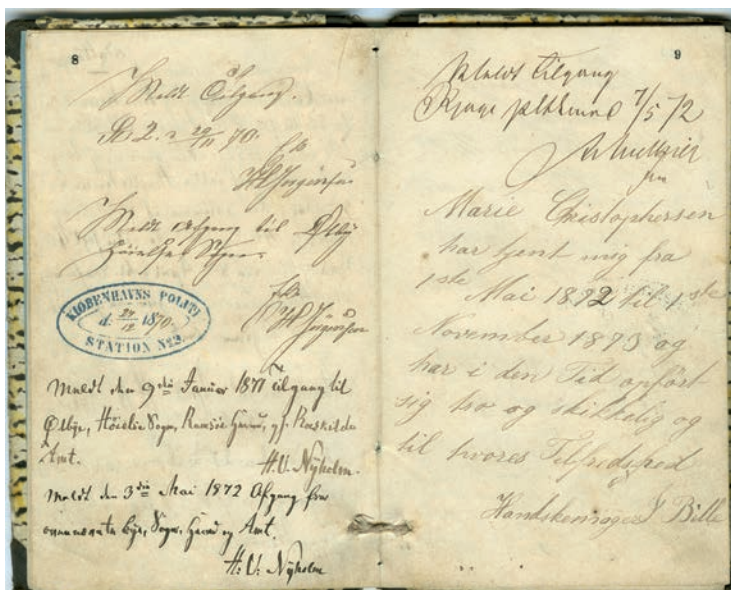

Vandringer

Fra land til by

Der boede flere og flere mennesker i Køge. Mange af de nye indbyggere kom fra landsbyerne på Øst- og Sydsjælland. De havde ikke mulighed for at få deres egen jordlod på landet. Måske håbede de også, at arbejdsforholdene og lønnen var bedre i byen. I årene fra 1850 til 1870 steg folketallet med næsten 30 %, så der nu var 3097 indbyggere i byen. De næste 20 år gik det lidt langsommere. Måske fordi folk fra

landet ikke kunne finde arbejde i Køge og derfor valgte en anden by.

En af dem, der blev i Køge, var Maren Nielsen. Hendes forældre boede i Billesborghuset tæt på hovedgården Billesborg, hvor hendes far var arbejdsmand. Hendes mor har sikkert hjulpet til på gården en gang imellem. Allerede før konfirmationen var Maren kommet ud at tjene på en gård i nabosognet. Som 15-årig tog hun til Køge, hvor hun fik arbejde som tjenestepige hos købmand Carl Steinmetz i Brogade. Her mødte hun Niels Peter Nielsen, som hun blev gift med i 1887. Da var hun 18 år. Inden brylluppet nåede hun at være tjenestepige andre steder i Køge.

Niels Peter kom fra Herfølge og var tjenestekarl i forskellige købmandsgårde i Køge. Det meste af sit liv var han arbejdsmand hos købmand Leisner på Torvet. Maren passede børnene. Da hun var 30 år, havde hun født 6 børn i løbet af de 13 års ægteskab. Senere købte de et hus i Vestergade, hvor Maren drev en iskageforretning.

Amerika - et frihedsland og et pengeland

Det var svært at finde arbejde til alle i Køge. Derfor tog mange videre til København eller til et helt andet land. Byens aviser indeholdt hver dag annoncer for selskaber, der solgte rejser til Amerika. I Køge kunne man henvende sig hos bogtrykker H.F. Clausen, hvis man gik med planer om at udvandre. Han var repræsentant for Skandinavisk Hovedkontor i København, der en gang om ugen sendte udvandrere til Amerika. Med på rejsen var en dansk mand, der kendte til forholdene og derfor kunne hjælpe de nye på vej.

Caroline Nielsen i Køge modtog i april 1884 et brev fra sin søn, møllersvend Peter Nielsen. Du kan læse, hvad han skrev, her ved siden af.

"Kjære Moder.

Da jeg nu er kommet til Amerika, vil jeg skrive Dig til og lade Dig vide, at jeg har det godt. Jeg har faaet Arbejde paa en Jernbane, thi jeg kunne ikke faa Plads ved Mølleriet straks. Men jeg har det godt og tjener en stor Løn. Jeg faar omtrent 5 Kr. om Dagen. Jeg begynder om Morgenens Kl. 7 og holder op Kl. 6 om Aftenen, altsaa arbejder jeg kun 10 Timer om dagen.

...

Jeg har ikke smagt Rugbrød, siden jeg kom til Amerika. Vi spiser kun Hvedekage og Steg samt Lagkager, og syltetøj til ethvert Maaltid, og vi spiser Smørrebrød til Stegen. Kort sagt vi lever som om, vi var til Gilde hver Dag."

...

Peter Nielsen rejste de næste år rundt som jernbanearbejder i USA, hvor han var med til at bygge jernbanebroer og reparere togvogne. Det var især i staterne Iowa og Missouri. Han havde en plan om at købe jord og slå sig ned som landmand, når han engang blev gift. Sidste gang vi hører om ham, var han på nogle øer mellem Sibirien og Alaska. Her arbejdede han ved fiskeriet.

Amerika var mulighedernes land. I brevet her til højre får vi et lille indblik i, hvad Peter ikke brød sig om i Danmark.

I Danmark var det dårlige tider. Efter et par år kom også Peters bror Wilhelm i 1886 til det forjættede land. ”Jeg forsikrer dig, at du vil synes godt om Amerika, thi det er et Frihedsland og et Pengeland”, havde Peter skrevet hjem til ham. Peter skrev endnu et langt brev til Wilhelm i 1886, hvor han gav gode råd om rejsen til Amerika. Det kan ses på hjemmesiden.

Wilhelms breve hjem til moren var ikke så rosenrøde som Peters. I januar 1894 kunne hun læse: ”Her er saa mange fattige Folk her i Amerika i denne Vinter...der er saa mange Arbejdsløse uden Penge og Brød, og alle Hjælpeforeninger og Hjælpekasser er tomme...hvis vi havde en streng Vinter, ville der blive mange Fattigfolk, som frøs ihjel, især fattige Børn. Det er sørgeligt at se Børn her i Byen gaa paa Gaden, barbenet og halv nøgne, blaa af Kulde og sultne.”

Vi ved ikke, hvordan historien om de to brødre fra Køge endte. Det sidste brev er fra 1894.

Fra midten af 1860'erne til 1900 udvandrede over 172.000 danskere, heraf langt de fleste til USA. Den samlede befolkning i Danmark i 1860 var på ca. 1,6 mio. mennesker.

”Kjære Broder.

Jeg for mit vedkommende vil aldrig være i Danmark. Jeg vil rejse til Danmark på en lille Tur om 4 Aar og tilbringe en lille Tid, men jeg rejser til Amerika igen. Her er Frihed, her er ikke Spor af Tvungenhed. Vil jeg ikke arbejde i Dag, saa kan jeg lade være. Og vil jeg arbejde, saa kan jeg, det staaar mig frit for. Det vil sige, naar jeg ikke arbejder, saa faar jeg ikke nogen Betaling. Derfor arbejder jeg ogsaa hver Dag. Desto mere fortjener jeg. Her er alle Lige. Jeg har været i Selskab med Præster og Doktorer og alle Slags Forretningsfolk. De behandler mig, som jeg var deres Lige, som jeg ogsaa er herovre. Her er ingen Persons Anseelse. Rig eller Fattig er lige god. De gifter dem ikke efter Rigdommen her.”

...

Kolonier

Danmark havde dengang tre små vestindiske øer i Caribien som kolonier. Navnene på de tre øer var St. Thomas, St. Croix og St. Jan. Borgerne i Køge kunne blandt andet købe rørsukker fra plantagerne på øerne. De fine sukkertoppe stod og lokkede i butikkerne.

Fru Emilie Langkjær, der var barnefødt i Køge, gav i 1899 et indblik i de anderledes naturkræfter på øerne. Hun skrev hjem om en kraftig orkan. Dele af brevet blev trykt i avisen: "Kl. 11 faldt der fire skud fra fortet. Det var signalet for, at orkanen var i vente. I en fart var vi ude af sengen og i klæderne. Kl. 11.30 begyndte de rigtige vindstød at komme, og så tog stormen stadig til samtidig med, at himlen åbnede sine sluser så voldsomt, at det kun varede nogle få øjeblikke, inden gulvene i dagligstuen og sovekammeret stod under vand. Stormen lød som de vældigste torden-skrald og hele huset svajede frem og tilbage. Aldrig i mit liv har jeg oplevet en så rædselsfuld nat."

Emilie var datter af slagtermester Wilhelm Berenth i Køge. Hun var rejst til St. Croix sammen med sin mand, Anders Langkjær, der havde fået arbejde som politiassistent derude. Emilie har sat sig andre spor end beretningen om orkanen. Hun arbejdede som fotograf i det fremmede, hvor hun tog en lang række fine fotografier, der blev solgt som postkort.

En anden køgenser, der tog til de vestindiske øer, var blikkenslagermester Carl Christensens søn Frederik. Han var ansat på sukkerfabrikken i Sakskøbing, men fik lyst til at komme ud i verden. Derfor rejste han i 1913 til St. Croix: "Men da jeg stod ved mine drømmes mål og satte foden på tropernes jord, havde jeg kun 8 dollars i lommen. Jeg kunne kun tale nogle få engelske brokker, og da jeg ingen stilling havde, tegnede udsigterne sig just ikke lyse for mig." Han fik dog arbejde på Den Vestindiske Sukkerfabrik og blev derude resten af sit liv. Der er stadig forbindelse mellem Køge og hans efterkommere.

Telefonen blev opfundet af A.G. Bell i 1876. I Danmark blev det første egentlige telefonselskab oprettet i København i 1881 med 22 abonnenter eller brugere. Indtil 1920'erne var det ikke muligt at føre samtaler over afstande på mere end ca. 100 km.

Talemaskinen

En aften i 1884 havde urmager Jens Hansen forberedt en overraskelse for nogle gæster. Han havde installeret en telefon i sit hjem i Brogade 8 og forbundet den med endnu en telefon i Hotel Dannevirkes dansesal på Torvet. Nu kunne gæsterne gennem telefonen høre musikken fra hotellet. Det havde man ikke prøvet før i Køge!

Samme år stillede urmageren nogle telefoner op i en bygning på hjørnet af Bygårdsstræde og Bag Haverne. Herfra kunne folk så høre, at en af hans svende sad og spillede på harmonika i værkstedet i Brogade.

Jens Hansen var en mand, der var helt vild med den tids moderne teknik. Han stammede fra Søllerup syd for Køge. Som ung mand var han kommet ud at arbejde på en gård ved Sædder. Hen over markerne løb jernbanen, og unge Jens var meget mere optaget af det fantastiske nye tog end af sit arbejde. Han blev i stedet uddannet som urmager hos den kendte tårnursfabrikant Bertram Larsen i Køge. Herefter åbnede han sin egen urmagerforretning. Det var i 1884, at Jens Hansen præsenterede telefonen i Køge. Dette år blev Køge Telefonstation oprettet med 24 abonnenter eller brugere. Hermed åbnedes endnu et vindue fra Køge og ud mod verden. I begyndelsen syntes folk, at det med telefonen var sjovt og spændende, men kunne det også bruges til noget fornuftigt?

Den første abonnent var købmand A. Schmith, der havde forretning på Torvet. Nu kunne han ringe fra forretningen til sin villa i Bygårdsstræde eller omvendt. Anderle-

des forsigtig var en af byens største erhvervsdrivende, købmand A.A. Hasselbalch i Brogade. Da han blev spurgt, om han ikke skulle have telefon, lød svaret, at det kunne han ikke se nogen grund til – for han havde jo bybud. Kjøge Avis i Kirkestræde fik tidligt en telefon. Byens borgere kunne finde på at møde op på avisens kontor kun for at lytte med, når redaktør Frederik Opffer talte i det nye underlige apparat.

Urmageren Jens Hansen havde dog større planer. Efter et par år fik han tilladelse til at trække en ledning mellem Køge og Valby, hvorfra der var forbindelse til København. Hansen kørte ud med sine svende og rejste master til telefonråden hele vejen fra Køge til Valby. Nu stod det klart for de fleste, at telefonen ville skabe en hurtigere kommunikation over større afstande.

I begyndelsen blev telefonen drevet hjemme fra Jens Hansens stue, hvor hans kone passede centralen. Senere ansatte han to damer, der samtidig ekspederede i urmagerbutikken. Da ledningsnettet blev udvidet, voksede antallet af abonnenter. I 1896 var tallet steget til 250, og Jens Hansen valgte at sælge telefonselskabet til Københavns Telefon Aktieselskab for et pænt beløb. Han blev dog ved med at stå for telefoncentralen, der stadig lå i Brogade 8. Dog ikke længere i hans stue. I 1907 var der 600 numre tilknyttet centralen.

Jens Hansen kom først med flere andre tekniske nyheder. Han var den første i Køge, der anskaffede en cykel. Han konstruerede også en dampbåd, som han tøffede rundt i på Køge Å. Og naturligvis var han den første, der købte en af de nye automobiler. Endelig havde han tidligt øje for en

anden af den tids nyheder. Han satte nemlig Køge på teknikkens landkort ved at åbne Danmarks første offentlige elektricitetsværk i 1891.

Telefonen skabte nye arbejdspladser for kvinder – de såkaldte **telefonistinder**. De sørgede for forbindelse mellem de to personer, der ønskede at tale med hinanden.

1890-1914 Fra købstad til industriby

De første industrier

Landets økonomi havde stået lidt stille i 1870'erne og 1880'erne. Landbruget, som var det dominerende erhverv, var ved at omstille sig. Før havde man solgt korn, men nu fodrede man i stedet dyrene med kornet. Der blev produceret svin og mejeriprodukter. Landmændene havde i fællesskab oprettet andelsmejerier og andelsslagterier, som fremstillede smør og bacon til eksport.

I året 1889 blev der oprettet to nye store virksomheder i Køge. Den ene var Køge Andels-Svineslagteri. Den anden var Collstrops Imprægneringsanstalt.

Før i tiden havde landmændene solgt svinene levende til Tyskland. Nu ønskede de selv at stå for slagtingen. De slagtede svin blev eksporteret til England.

I Køge var dyrene blevet slagtet i private slagtehus af byens slagtermestre. Bagefter gik slagterne rundt i byen og solgte kødet til husmødrene ved døren. Der blev også handlet med kød på Torvet, når der var torvedag.

Landmændene på Østsjælland begyndte i 1888 at skrive i Køges to aviser. De ville have et andelsslagteri i Køge, ligesom man havde i Horsens. Landmændene kunne nemlig beholde en større del af fortjenesten, når de selv ejede slagteriet i fællesskab. Køge havde også gode transportforbindelser. Det var vigtigt med gode jernbanelinjer, så svinene kunne blive transporteret til en eksporthavn. Køge ville også få økonomisk udbytte af en stor virksomhed i byen. Der ville blive arbejde til flere folk. De fattige ville få adgang til billige og sunde affaldsprodukter fra slagteriet. Det kunne f. eks. være fedt, lever og pølser. Alt i alt var der mange fordele, skrev de i aviserne.

Både folk på landet og i Køge bakkede op om projektet. Såvel landmænd som købmænd fra byen kom til at sidde i bestyrelsen for slagteriet. Købmændene kunne godt se, at slagteriet ville betyde større handel og aktivitet i byen. Købmand F.A. Hansen blev den første formand for slagteriets bestyrelse. Han drev en stor købmandsforretning i Brogade 5-7, hvor der var ansat ca. 50 personer. Der var også trælasthandel og savværk.

Danske landmænd oprettede fra 1882 **andelsvirksomheder**. Det begyndte med mejerier og slagterier, der blev ejet i fællesskab af medlemmerne. Hvert medlem havde en stemme ved generalforsamlingen. Overskuddet blev fordelt i forhold til den mængde mælk eller svin, landmanden havde leveret. Det første andelssvineslagteri blev opført i Horsens i 1887.

Slagteriet blev opført tæt på Køge Station og ud mod vandet. Det fik sit helt eget jernbanespor til stationen. Det første svin blev slagtet i januar 1890. I løbet af det første år nåede man op på 9.408 slagtede svin. Dette tal var steget til 91.488 svin i 1914.

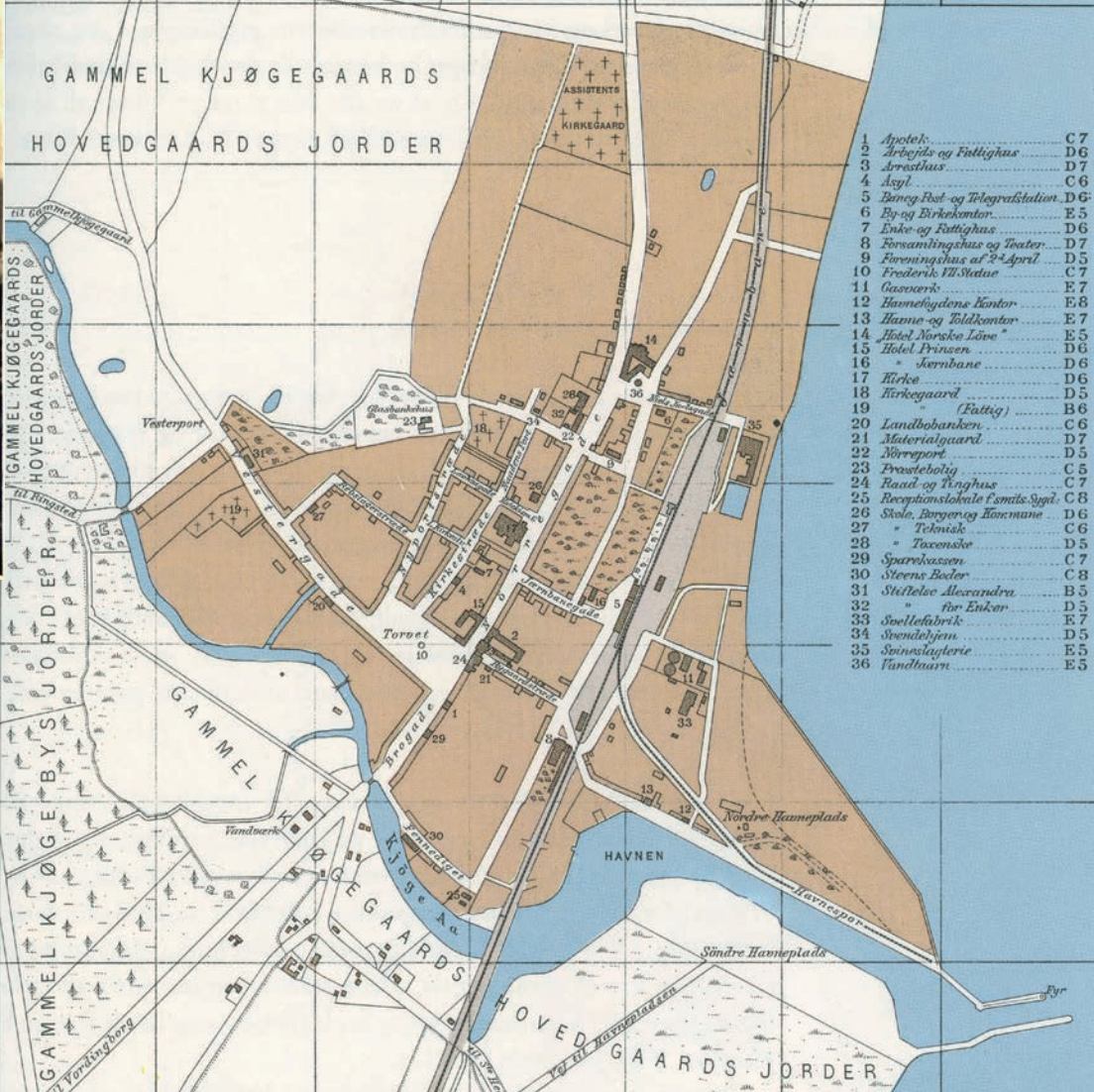
Andelsslagteriet i Køge var meget moderne. Som noget nyt havde man elektrisk lys helt fra starten, selv om der ikke var noget elektricitetsværk i byen. Hvordan kunne det lade sig gøre? Det var den opfindsomme urmager Jens Hansen, der havde bygget et internt værk på slagteriet. Jens Hansen gik videre med sine eksperimenter. I løbet af et års tid kunne han åbne et egentligt elektricitetsværk i Køge.

Collstrops Imprægneringsanstalt var den anden store virksomhed, der blev oprettet i 1889. Det var Andreas Collstrop, der startede fabrikken. Han ejede et stort trælastfirma, der hentede træ fra Østersøområdet og Rusland. I Køge var det nemt at modtage træ fra Østeuropa og sende det videre ud i Danmark. Her var både en havn og gode jernbaneforbindelser. Derfor blev fabrikken placeret i Køge.

Folk i Køge kaldte den bare Svellefabrikken. På fabrikken blev træet nemlig skåret ud til jernbanesveller. De blev skubbet ind i en særlig beholder og kogt i tjæreolie. Så kunne de holde i 25-30 år i stedet for normalt 10 år. De var blevet imprægneret. Senere begyndte man på fabrikken at

@ 15. Marts

Navn	Ugeløn	Ext
P. G. Rasmussen	40 no	
J. Nielsen	23 no 1 1/2	
H. Lønningsen	22 no 1 7/8	
A. Jørgensen	22 no	
Th. Nielsen	26 no 2 1/4	
Niels Jensen	20 no	
L. Petersen	22 no 50 ps	
P. Rasmussen	23 no	
A. Christensen	24 no 1 1/2	
A. Lønningsen	25 no 7	
L. Lønningsen	21 no	
H. Nielsen	21 no	
A. Jørgensen	20 no	
H. Jensen	19 no	
A. Rasmussen	20 no 8	
H. P. Jensen	20 no	
J. Th. Jensen	20 no	
Th. Jensen	22 no	
M. Mathiesen	23 no	
O. Andersen	20 no	
P. Christensen	21 no	
Th. Hansen	20 no	
J. Lønningsen	20 no	
A. Rasmussen	20 no 5	
G. Petersen	18 60 1	
P. Rasmussen	22 no 4	
J. Lønningsen	20 no	
M. Hansen	20 no 8	
H. P. Jensen	12 80	

imprægnere telefonpæle, hegnspæle, hønsehuse og meget andet.

Svellefabrikken fyldte et stort område ud mod vandet øst for jernbanestationen. Pladsen var fyldt med tømmerstabler, arbejdhaller, savværk, ovne og skure. Det var en spændende legeplads for byens drenge, selv om det naturligvis var forbudt at løbe rundt på tømmerstablerne. Svellearbejderne havde et hårdt og beskidt arbejde. De var ofte helt sorte i ansigtet efter at have arbejdet en lang dag med det tjærede træ. Det var også hårdt for krop-

I årene 1905-10 var der 30-40 personer på slagteriets lønningssliste. Slagtemester Randers fik med 40 kr. mest i løn. De øvrige fik ca. 20-25 kr. om ugen. De få kvindelige arbejdere fik kun 13-14 kr. om ugen. Dengang kostede 1 kg. rugbrød 15 øre, 1 l mælk 14-17 øre og 1 jakkesæt 30-70 kr.

pen at bære de tunge sveller på skulderen. Alligevel blev en arbejder som Peder Pedersen hos Collstrop i hele 42 år. Han blev kaldt for Peder Bonde – måske fordi han kom fra landet. Der var rigtig mange øgenavne på den tids arbejdspladser.

I de første år var der 25-35 mand ansat på svellefabrikken. Indtil 1900 havde man imprægneret over 1.300.000 sveller af fyrretræ, 20.000 af bøgetræ og ca. 42.000 telefonpæle.

Penge

Det var nødvendigt med penge for at få gang i produktionen. Hvor kom de fra? Køge Andels-Svineslagteri lånte penge til at opføre slagteriet i en bank, der hed Disconto og Lånebanken for Køge og Omegn. Den var blevet oprettet i 1874 af Køge Sparekasse.

Køge Sparekasse var byens ældste og største pengeinstitut. Her kunne byens borgere sætte penge ind for at spare op til for eksempel deres pension. Det var ikke meningen, at sparekassen skulle låne penge ud. Så kunne man risikere at tabe dem. Derfor oprettede sparekassen en bank, der hed Disconto- og Lånebanken for Køge og Omegn. Den skulle låne penge ud til landbrug, handel, skibsfart og industri for at sætte gang i Køges udvikling. Både sparekassen og banken havde adresse i Brogade 9. Byen havde 4 andre pengeinstitutter.

En ren og sund by

Vandværk

Fra den 26. november 1892 blev hverdagen meget lettere for Køges indbyggere. Den dag kom der vand ud af de nye vandhaner i byens huse.

Før havde man været nødt til at hente sit vand fra egne brønde i gårdene eller fra fælles brønde rundt om i byen. Fra brønden på Torvet eller ved kirkegården i Vestergade. Nogle steder havde man en åben vippebrønd. Andre havde en vandpost, som man pumpede vandet op med.

Det var meget besværligt og betød, at der blev sparet på vandet. Folk kom ikke i bad eller fik vasket hår hver dag. Man fik lidt koldt vand i hovedet og måske en gang etagevask.

Ved Havnen var der fra 1850'erne en badeanstalt for herrer og en for damer. Senere blev der bygget en flot søbadeanstalt for enden af Søndre mole. Det var i 1905, hvor der også kom en lang træbro over Åbassinet.

Hvis man ønskede et varmt karbad eller et brusebad, kunne man gå til den nye Varme Badeanstalt, som blev åbnet 1882 i Nørregade 3. Et enkelt brusebad kostede 15 øre og et varmt karbad 35 øre. En ufaglært mand i byerne tjente dengang ca. 20 øre i timen.

Tøjet blev ikke vasket, bare fordi det havde været brugt en enkelt gang. Tøjvask var kvindernes arbejde, og det foregik ofte ved åen, hvor der var rigeligt med skyllevand. Det var et hårdt arbejde at vaske tøj uden maskiner til at hjælpe. En storvask varede flere dage.

Lige siden den store koleraepidemi i 1853 havde borgerne i Køge diskuteret, om der skulle bygges et vandværk i byen. Vandet fra brøndene var ikke rent, og man havde mistanke om, at det beskidte vand var med til at gøre folk syge.

Tømrermester Jens W. Blume junior husker fra sin barndom i Vestergade 16 i 1870'erne, at "...samtlige familier i ejendommen hentede vand fra en post i gården. Affald og vand fra køkkenvaskene løb ud i gårdens åbne rendestene, hvor blodet fra slagtehuset også flød. Gennem en port i baghuset kom man ud på tømmerpladsen, her lå en retiradebygning med 2 rum (W.C. kendtes ikke), og da der boede en skrædder og en slagter, som holdt svende, samt ejerens tømrersvende, må der have været ca. 40 personer, som var henvist til at benytte nævnte 2 retirader...

Bag retiraderne var en stor muret åben mødding med gødning samt komaver og andet affald fra slagtehuset, det gav en frygtelig stank. Når hertil kommer, at der var hønsehold og som nævnt grisehold, vil man forstå, at der også var en overdådig mængde rotter."

Der blev snakket frem og tilbage i mange år, indtil Byrådet i 1890 vedtog at få bygget et vandværk i Køge. Tilhængerne af et vandværk mente, at det ville forbedre borgernes sundhedstilstand, hvis de kunne få rent og frisk vand. Navnlig de dårligst stillede trængte til godt vand. De mere velstillede fik ofte hentet bedre vand, for eksempel fra Åsen. Byens læger hørte til de varmeste fortalere for et vandværk.

Modstanderne sagde, at det havde byen slet ikke råd til. Skatterne ville stige alt for meget. De tvivlede også på, at folk virkelig ønskede et vandværk. Det fik en dame til at opfordre sine medsøstre til at møde op til et byrådsmøde for at vise, at de havde behov for et vandværk. "Det er jo dog os, der skal koge suppen", skrev hun i avisen.

Vandværket stod færdigt i 1892 med et vandtårn ved Norske Løve og et vandværk på Søndre Allé. Her var der ma-

Danmarks første
vandværk blev opført
i Odense i 1853.

skinhus og bolig for maskinmesteren. Selve vandet kom fra borer i Klemmenstrup og Åshøj.

Fra begyndelsen var der tilsluttet ca. 230 ejendomme med tilsammen 627 vandhaner. Der blev stadig sparet på vandet. I Steens Boder på Fændediget, hvor der boede 24 ældre mennesker, måtte man deles om to vandhaner på gangen. Byens forbrug af vand blev dog hurtigt så stort, at man i 1907 måtte udvide vandværket.

Kloaker og toiletter

Nu blev det nødvendigt at gøre noget ved spildevandet. Det var i århundreder løbet gennem rendestenene og ud i åen eller i spildevandsdamme. Det beskidte vand løb i dybe rendestene i byens gader. Ud for døre og porte var der trædebrædder, så folk ikke fik snavsede fødder eller skørter.

Byrådet besluttede, at spildevandet i stedet skulle ledes bort gennem rør under jorden, kloaker. De første kloaker blev lagt ned i Vestergade i 1896, og i de følgende fem år blev alle byens gader befriet for de stinkende rendestene. Endestationen var dog stadig Køge Å.

Det var dengang almindeligt med lokum i gården. I finere huse var der et kloset (et aflukket rum) med en spand i. Klosettet var for fruene og børnene. Tjenestefolkene og mændene gik ”i gården”. Spanden i klosettet blev tømt i møddingen nogle gange om ugen. Natpotten blev tømt hver dag.

I 1902 fik de to første familier i Køge tilladelse til at installere et såkaldt water closet. Navnet på de moderne vandskyllende toiletter blev på dansk forkortet til et w.c. Det var tobaksfabrikant C. Møller og tømrermester H. Petersen, der nu kunne slippe for det gammeldags lokum. Hverdagen var blevet renere, men der skulle gå over 50 år, før det sidste lokum var forsvundet fra Køge.

Lysstationen

Urmager Jens Hansen havde i 1889 installeret et lille elektricitetsværk i andels-svineslagteriet i Køge. Det var et signal om en ny tid, hvor nat blev til dag. Nu kunne der arbejdes om aftenen, selv om det var mørkt. Før i tiden havde det naturlige lys lagt rammerne for menneskers aktiviteter. Kjøge Avis skrev: "10 smækfede grise gennemgik alle slagtingens forskellige processer... Det elektriske lys stråler hver aften i al sin glans".

Det varede ikke længe, før alle folk i Køge kunne få elektrisk lys. Jens Hansen åbnede i 1891 Køge Lysstation i kælderen under sit hus i Brogade 8. Det var Danmarks første elektricitetsværk, som alle borgere kunne slutte sig til. I begyndelsen var det butikker i Brogade og på Torvet, der fik elektrisk lys til arbejdet. I gaderne var der stadig gaslygter. Hjemme hos folk var der gas- og petroleumslamper.

Købmand Adolf Leisner i Torvet 9 var den første private kunde, der fik elektrisk lys i sit hjem. Det var i 1896. Man kunne ikke selv bestemme, hvor længe man ville have lyset tændt. Der blev slukket for strømmen hver aften kl. 21.15. Urmager Jens Hansen sørgede for, at lyset blinkede nogle gange inden. "Nu blinker Hansen med lyset", sagde man. Så var folk advaret om, at nu blev lyset slukket. Hvis der var bal på Hotel Dannevirke på Torvet, blev der gjort en undtagelse. Så lod Jens Hansen lyset være tændt helt til kl. 2 om natten.

Snart ville flere og flere have indlagt elektricitet. Kælderen i Brogade 8 blev for lille, og allerede i 1896 flyttede elektricitetsværket til større lokaler i Bygårdsstræde. Det blev ved med at være en privat virksomhed helt frem til 1948.

Boliger - sammen eller hver for sig

Alfred Roepstorff var sagfører i Køge. Han blev i 1899 gift med Valborg, der var datter af F.A. Hansen, en af byens rigeste købmænd. Efter brylluppet flyttede de ind i en nyopført villa i Bjerggade 10. Det var en helt ny måde at bo på. Så længe nogen kunne huske tilbage, havde byens mest velhavende borgere boet på første sal i gårdenes forhuse. Oven på og i nærheden af deres forretninger. Sådan var det stadig, men der dukkede flere og flere villaer op.

Thomas Edison opfandt glødelampen omkring 1880. Han grundlagde verdens første elektricitetsværk i New York i 1881.

I Bjerggade blev der omkring 1900 bygget en række villaer mod øst. Dengang var der frit udsyn til vandet i Køge Bugt. I en af villaerne boede redaktør Frederik Opffer fra Østsjællands Avis sammen med sin kone og tre børn samt to tjenestepiger fra landet. Fra husets entré var der adgang til en dagligstue, en spisestue, et lille kontor og en veranda. Der var også et køkken med komfur. På første sal var der fire soveværelser til familien og de to tjenestepiger. I kælderen lå vaskerum og strygerum. Der var også plads til opbevaring af brændsel og madvarer. Endelig fandt man et lidt hemmeligt rum i kælderen. Det var toiletet.

Der var god plads til familiens medlemmer i det daglige og til gæster ved middagsselskaber. Sådan var rammerne for byens velstillede familier både i villaer og etagehuse. Fra bunden af samfundet fortælles en anden historie. En arbejderdreng husker familiens lejlighed i Nyportstræde

omkring 1890. Der var kun et værelse og et lille køkken med et åbent ildsted. Familien spiste og opholdt sig i stuen, hvor man også sov om natten. Vandet måtte hentes fra en åben brønd i baghaven. I gården var både lokum og mødding. Vandet var gult og ulækkert. I familien var der 11 børn, men kun de 3 levede længe nok til at blive voksne. Stuen var lille og med sand på gulvet. Her stod forældrenes store seng, en slagbænk og et bord med et par stole. Det var alt. Børnene sov i slagbænken, der kunne slås ud om natten, så den blev til en seng.

Der boede mange fattige folk i byens vestlige kvarter omkring Nyportstræde, Rebslagergade og Sct. Gertrudsstræde. Sådan havde det altid været. De mere velstillede hjem lå omkring Torvet, i Brogade og Nørregade. De bedste boliger lå i centrum og mod syd og øst. De dårligste mod vest og nord.

I Vestergade og Kirkestræde boede mange håndværkere og handlende. De havde mindre boliger end de store købmænd, men bedre forhold end byens fattigste. De fleste boede til leje i det hus, hvor de havde deres værksted eller forretning.

I de gamle gårde var byens indbyggere blandet. Her lå de bedste boliger ud mod gaden og de dårligste i huse inde i gårdene. Gennem århundreder havde man boet inden for det samme areal i den gamle købstad. Da folketallet steg, klumpede man sig bare sammen i de huse, der var. Omkring 1900 var der så mange folk i Køge, at man begyndte at bygge nye huse mod nord. De blev bygget langs med Københavnsvejen nord for Norske Løve. Strækningen blev i mange år kaldt Nørregades forlængelse.

I de nye huse boede der arbejdere fra svineslagteriet, tobaksfabrikken eller andre større virksomheder. Det var

forskelligt fra den gamle blandede måde at bo på. Udviklingen gik i retning af, at de forskellige samfundsgrupper boede mere adskilt fra hinanden.

Før i tiden havde de fleste boet samme sted, som de arbejdede. Eller i hvert fald tæt på. Købmanden havde boet oven på sin forretning. Håndværkeren havde haft bolig og værksted i samme hus. Arbejdsmanden boede i den gård, hvor han arbejdede. De unge og ugifte boede sammen med deres arbejdsgivere. Kvinderne havde arbejdet i hjemmet tæt på mandens arbejde.

Omkring 1900 var der flere og flere mænd, der tog hjemmefra for at gå på arbejde uden for hjemmet. Kvinderne blev i hjemmet som husmødre. Efterhånden gik flere og flere kvinder også på arbejde.

Lighed

Medbestemmelse på arbejdet

F.A. Hansen var omkring 1900 byens største købmand. Ved siden af købmandsforretningen i Brogade 7 handlede han med træ og drev et savværk. Han havde omkring 50 personer ansat.

Nytårsaften 1897 fyrede han 13 af sine ufaglærte medarbejdere. De havde ingen uddannelse og blev kaldt arbejdsmænd. Det blev startskuddet til en langvarig konflikt mellem F.A. Hansen og Arbejdsmændenes Fagforening i Køge. Flere af hans folk havde lige meldt sig ind i fagforeningen for at kæmpe for bedre forhold. Købmanden ville godt tage nogle af de fyrede tilbage igen, men ikke alle. Arbejdsmændene forlangte, at alle kom tilbage.

F.A. Hansen lockout'ede (udelukkede) nu alle de fyrede. De prøvede til gengæld at forhindre, at købmanden kunne ansætte andre arbejdsmænd i stedet for. F.A. Hansen skulle ikke bestemme, om de måtte være med i en fagforening. Han mente på sin side, at han havde ret til at bestemme, hvem han ville ansætte.

Det kom til uro og sammenstød i gaderne. Et par af arbejdsmændene havde kastet jordklumper efter en mand, der var blevet ansat i stedet for de fyrede. Der blev delt bøder ud. Et par mænd fik flere dages fængsel på vand og brød. En af aviserne sagde til byens forældre, at de skulle holde deres børn hjemme. Ellers kunne børnene komme for tæt på politiets knipler.

Efter næsten to måneder var begge parter trætte af kampen. Man forhandlede sig frem til, at 5-7 skulle genansættes. Det var midt om vinteren, og der skulle mad på bordet hver dag.

Arbejderne i Køge var begyndt at slutte sig sammen i fagforeninger i 1890'erne. De ville kæmpe i fællesskab for bedre løn og arbejdsforhold. Det var svært at skaffe mad og tøj til familien. Hvis man blev syg, var der ikke meget hjælp at få. Også de gamle havde svært ved at klare sig, hvis de var fattige. Det var ikke almindeligt, at konflikterne blev så alvorlige som den hos F.A. Hansen i 1898. Efterhånden blev både byens arbejdere og arbejdsgivere samlet i hver deres foreninger.

Politisk medbestemmelse

Køge Byråd var det lokale folkestyre. Her sad byens førende købmænd og håndværkere sammen med lægerne, apotekereren, sagføreren og overlæreren. Det var mænd med overskud og tid til at tage sig af byens fælles liv. De tog hånd om byens økonomi og indbyggere på samme måde, som de styrede deres egne virksomheder og familier. De var overhoveder i den fælles husholdning i byen. De var konservative. Ikke for høje skatter, men dog hjælp til de fattigste. Ikke for hurtige ændringer, men dog de nødvendige.

Før 1908 var det kun mænd, der kunne stemme ved valgene. Og valgreglerne sikrede, at de velhavende mænd havde størst indflydelse. Mange arbejdere og mindre velhavende folk ville nu være med til at bestemme. Derfor blev der i 1894 dannet et socialdemokratisk parti i Køge med ca. 60 medlemmer. Tallet var i 1909 vokset til ca. 200 medlemmer. Socialdemokraterne ville bl.a. have ændret skolevæsenet i byen. Alle børn skulle gå i skole sammen, så de fik den samme gode undervisning. Dengang gik de fattigste børn i Køge Borgerskole. Hvis man havde råd, sendte man børnene til betalingsskolen, Tøxens Skole. Socialdemokraterne sagde, at byrådets medlemmer ikke selv havde børn i Borgerskolen. Partiet mente, at en god uddannelse var vejen frem til et bedre liv for arbejderne børn. Man ønskede også at få bygget en ny fattiggård og et nyt alderdomshjem til de fattige og gamle i byen.

Ved valget i 1900 blev der valgt 2 socialdemokrater ind i Byrådet. Det var tømrer J.P. Hansen og arbejdsmand Niels Nielsen. J.P. Hansen var formand for socialdemokratiet i Køge og redaktør af den lokale socialdemokratiske avis.

Møde 10 Juni.

Hr Jensen Diregent.

Følgende Punkter paa Dagsordenen:

Punkt 1

Forslag om en Lønforhøjelse saalydende: mindste Løn

16 Kr., 40 Øre for Overarbejde samt 1½ Time Middag.

Valg af et Udvalg paa 3

Mand til at forhandle med

Direktøren: L. Petersen

A. Laursen H. Jensen Valgtes.

Ved Forhandlingen opnaaedes følgende Resultat:

40 Øre for Overarbejde samt 1½ Time Middag.

A. Jørgensen L. Petersen

Den hed Østsjællands Social-Demokrat og begyndte at udkomme i 1899.

Det var de konservative, der dominerede i byrådet 1850-1909. Partiet venstre var bøndernes parti. Det spillede en stor rolle på landet uden for Køge by. I selve byen fik partiet ikke mange stemmer. Efter 1900 voksede socialdemokratiet og fik i 1921 flertal i Køge Byråd. Det betød, at byen fik en socialdemokratisk borgmester. Han hed Niels Koefoed.

Folkestyre – nu også for kvinder

Det var et historisk øjeblik, og pressen var på plads. I marts 1909 kunne kvinderne i Køge for første gang stemme til et byrådsvalg. De kunne også lade sig vælge ind i byrådet. Ved valget stemte 360 kvinder, og det var omkring 40 % af de afgivne stemmer.

Det lykkedes for to kvinder at komme ind i byrådet i Køge. Den ene var frøken Emilie Friderichsen, der var lærerinde ved Tøxens Skole. Hun var 45 år og datter af købmand Friderichsen på Torvet. Hun havde i mange år betalt skat, og derfor ville hun have lov til at være med til at bestemme. Det var skolerne og sygehuset, der var

i centrum for hendes arbejde i byrådet. Hendes politiske holdning var lettere konservativ.

Den anden kvinde var Hansine Eriksen på 33 år. Hun arbejdede på Dampvaskeriet i Køge og var gift med arbejdsmand Jens Eriksen. De var begge medlem af socialdemokratiet. Hun var optaget af at forbedre de fattiges forhold. Desuden var det hendes mål at få indført enhedsskolen. Det vil sige et skolevæsen, hvor eleverne fik ens undervisning i alle klasser. De blev ikke delt op efter evner i en tidlig alder.

Både Emilie Friderichsen og Hansine Eriksen forlod byrådet ved det følgende byrådsvalg i 1913. Først i 1946 kom der igen kvinder i byrådet.

Da Grundloven i 1849 indførte folkestyret, var det kun mænd, der fik valget. Siden prøvede mange på at få kvinderne med, men det lykkedes først efter 1900.

Kvinder i Køge gik sammen og dannede i 1907 Køge og Omegns Kvindevalgretsforening. Det skete på et møde på Teaterbygningen, hvor der var mødt 400-500 personer. Medlemmerne af foreningen var respekterede borgere i byen. Nogle havde eget arbejde uden for hjemmet. For ek-

Folkestyre

1903 – Menighedsråd

Kvinder får stemmeret og kan vælges til menighedsråd ved kirkerne.

1908 – Kommunevalg.

Kvinder kan stemme og vælges på samme vilkår som mænd.

1915 – Ny grundlov. Valg til Folke- og Landsting.

Kvinder kan stemme og vælges på samme vilkår som mænd.

sempel de lærerinder, der var med. Andre var gifte kvinder med børn og et hjem at passe. De ville ikke lave revolution eller slås med mændene. Derhjemme havde mænd og kvinder et fællesskab. Sådan skulle det også være ude i samfundet, sagde foreningens kvinder. Da kvinderne fik valgret til Folketing og Landsting i 1915, blev foreningen nedlagt.

Der blev plantet to egetræer til minde om kvinders valgret i 1915. De kaldes kvindeege. Den ene står i Egøje og den anden i Lille Skensved. Se mere på hjemmesiden.

1911 Til slut kom en flyver

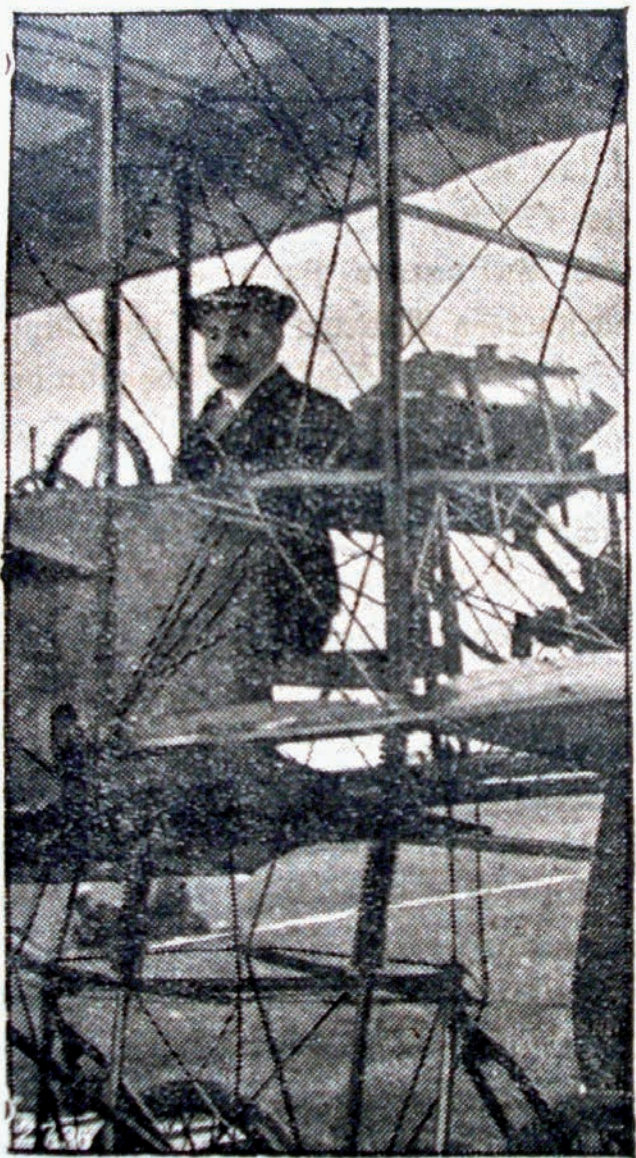
En hed sommeraften i 1911 landede den første flyvemaskine i Køge. Piloten hed Robert Svendsen. Der var udsat en præmie på 1.000 kr. til den første danske flyvning fra by til by. Det var også nødvendigt, hvis ”nogen godvillig skal tage til Køge”, som der stod i et af tidens blade.

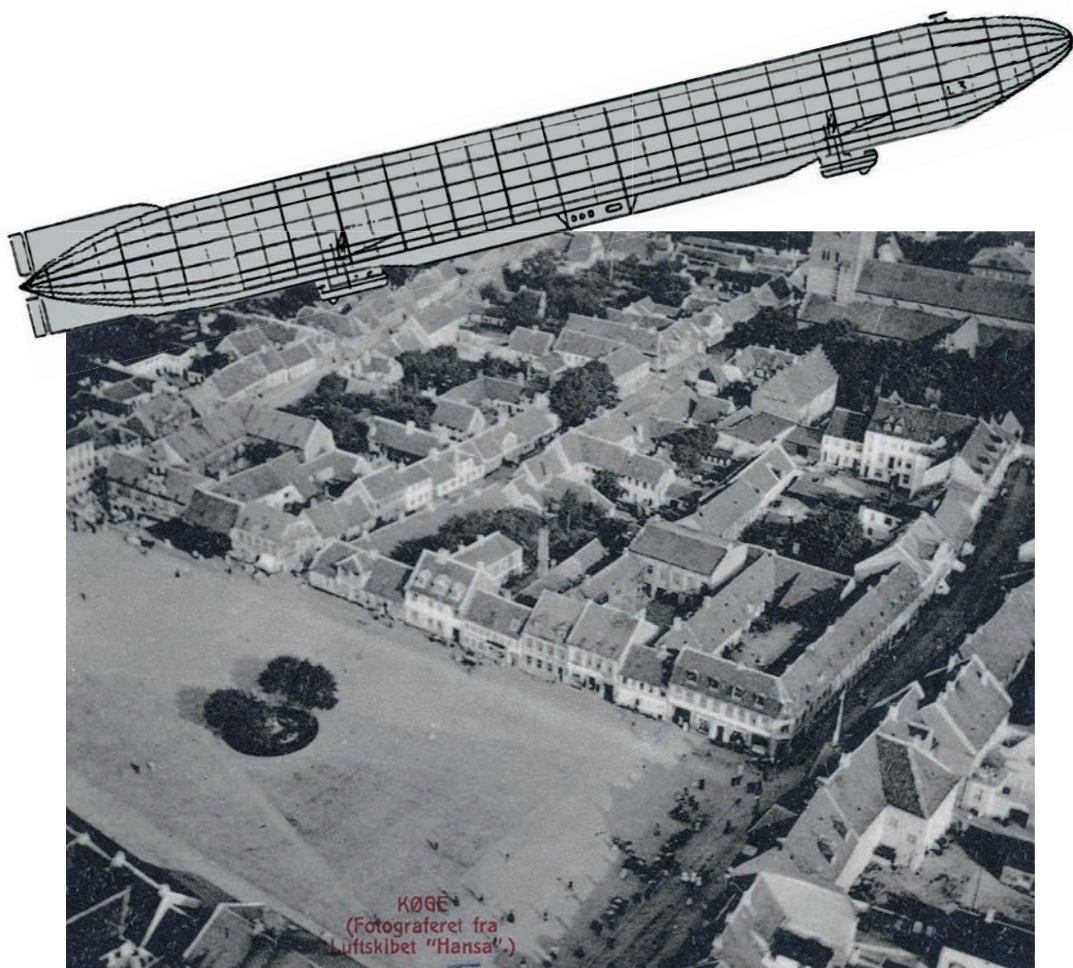
Da folk opdagede flyveren på vej til byen, kom de løbende ud fra deres haver. De havde ikke nået at få hat på hovedet, og mændene var i skjorteærmer. De moderne cyklister drønedes som raketter forbi folk – uden så meget som at ringe med klokken. Robert Svendsen landede sikkert lige nord for byen. Efter landingen blev flyvemaskinen skilt ad og sendt tilbage til København med toget.

... På vej ind i fremtiden.

Robert Svendsen kommer flyvende til Køge.

Luftskibet Hansa var konstrueret af den tyske greve Ferdinand von Zeppelin (1838-1917). Den første tur til udlandet gik 1912 fra Hamborg til Malmø, over bl.a. Køge og København. Rejsen varede lidt over 5 timer. Greven var selv med på turen.

Hvad så du på billederne ?

Tallene er sidehenvisninger. På hjemmesiden kan du se, hvor billederne stammer fra.

Forsats: Selskab i gården bag Kirkestræde 14, 1892. Emil Opffer (nr. 5 fr.) var på en rejse verden rundt 1890-92, og her bliver hjemkomsten fejret.

2 og 66. Køge Torv set fra luften 1912. Der havde været fotografer i Køge siden ca. 1860, og en del folk tog selv fotografier. Det var nyt, at mennesker fløj rundt i luften, og at de tog fotografier der oppe fra.

3. Christian, Frederik og Niels Jensen på deres nye cykler ca. 1906. Det var så stort at have en ny cykel, at den skulle med til fotografen. De tre drenge har også taget deres fine tøj på.

4. Grundlovsdag 1869. Mindesmærket for Frederik VII afsløres på Køge Torv. Billedhuggeren H.V. Bissen har skabt statuen.

5. Andreas Frederik Krieger. Ca. 45 år på maleriet. Forstudie udført af Constantin Hansen 1861-62.

6-7. Kort over kongeriget Danmark 1864 og hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg.

7. Slagtermester Hendrik Svendsen og hustruen Wilhelmine. Han deltog i krigen 1864 og blev forinden fotograferet i sin uniform.

8, øverst. Fritz Gløerfeldt og Suzette Glad. Han kom ikke hjem fra krigen 1864. Hele byen sørgede sammen med hende.

8. Brev med tegning fra slagter Ludvig Berendt. Han deltog i krigen 1848-51. Brevet er skrevet med gotisk skrift, som børnene lærte dengang.

9. Liste over personer, der gav penge til soldaterne i krigen 1864. Beløbene er anført som Skilling.

9, øverst. Mindesmærke over Fritz Gløerfeldt på Assistens Kirkegård i Køge. Det er udført af billedhugger August Bertram Larsen fra Køge.

9, nederst. Køges sidste trommeslager P.M. Sørensen. Han var også skomager og brandmand. Blev trommeslager i 1904.

10. Annoncer i Kjøge Avis 1865. Der var sus i skørterne under dansen i Norske Løves pavillon.

11. Forrest i midten redaktør Søren Opffer med sønnen Frederik og hustruen Julie, ca. 1862. Sammen med familie og medarbejdere ved Kjøge Avis.

12, øverst. Tømmermester Jens W. Blume med hustruen Ane, ca. 1869. Han er på billedet ca. 60 år, og hun er ca. 66.

12, nederst. Acciseboden ved Nørreport, ca. 1900. Nørregade 40. Under halvtaket kunne man i læ for vind og vejr betale sine afgifter til byen.

13, øverst. Bøndernes hestevogne er parkeret i gården bag Torvet 9, ca. 1914. Hestene blev fodret i købmandsgårdens stalde, mens bønderne handlede i byen.

13, nederst. Vi kigger ind i købmandsbutikken Brogade 19, ca. 1910.

Side14, øverst. Papirfabrikken Waldemarshaab, 1860'erne. Vindmøllen var med til at drive fabrikkens maskiner.

14, nederst. Jernstøberiet fra 1865 set fra Køge Å (sydvest), ca. 1900. Køge Kirkes tårn ses i baggrunden.

15. Arbejdere ved tobaksfabrikken i Brogade 3, ca. 1916. Drengene i bageste række var tidligt på arbejdsmarkedet.

16. Køkkenet hos købmand Schmith i Bygårdsstræde 12, ca. 1900. På væggen hænger forskellige køkkenredskaber.

17. Snedkermester Chr. Hansen med familie og venner samlet i pinsen 1871. Nogle af kvinderne har kyser eller huer på hovedet.

18, øverst. Redaktør Søren Opffer med hustruen Julie og sønnerne Frederik og Emil, ca. 1865.

18, nederst. Læge Birchrod tv. med familie i lysthuset bag Kirkestræde 9, 1867. De øvrige er hans svoger, hustruen Angélique, 4 af deres børn, hans mor og en tjenestepige.

19, øverst. Købmand C.F. Petersen, født 1808. Han interesserede sig meget for byens sociale og politiske forhold.

19, nederst. Børn i gården ved Køge Børneasyl, 1911. De mange børn blev passet af asylmoderen og en pige.

20. Piger i Tøxens Skole sammen med frøken Winnike, ca. 1866.

21, øverst. Fem drenge foran Tøxens Skole, ca. 1895.

21, nederst. Drengene og lærere ved Tøxens Skole, ca. 1882.

22. Hjørnet af Nørregade og vore dages Jernbanegade, ca. 1870. Nørregade 16, 14 og 12. På huset i midten ses bindingsværket tydeligt.

23, øverst. Torvet 9 midt i billedet, ca. 1870. Opført 1865 af købmand Daniel Schmelling.

23, nederst. Jernstøberiet i gården bag Vestergade 29. Opført 1865 af jernstøber H.C. Hansen.

24, nederst. Køges første gasværk blev opført i 1867. Tv. gasværksbestyrerens bolig og th. gasbeholderen.

24 og 25, øverst. Gaslygte og rendestene ved hjørnet af Nørregade og Møllergade, ca. 1870. Møllergade kom i 1879 til at hedde Jernbanegade.

25, nederst. Kort over Køge fra 1859. Byen var stort set ikke vokset ud over de middelalderlige rammer.

26-27. Køge Torv set mod øst, ca. 1900. Byens borgere kunne hente vand ved vandposterne. De blev fjernet i 1905.

26, i midten. Markedsdag på Torvet, ca. 1890. Et såkaldt stereografi, et 3-dimensionelt billede, der ses gennem et særligt apparat.

26, nederst. Et kig fra Torvet mod Nyportstræde, ca. 1890. Købmand Jacobsen havde fået store, moderne butiksvinduer i sin forretning.

27, i midten. Køge Torv set mod Brogade, ca. 1870.

27, nederst. Torvet 14 – 22, ca. 1890. Træerne stod foran slagter Daldorffs hus.

28. Personalet ved Kjøge Avis, ca. 1896. Frederik Opffer i midten foran. Hans bror Emil vender ryggen til fotografen. Personerne viser deres værktøj frem på billedet.

29. Redaktør Søren Svarre fra Østsjælland's Folkeblad i sit kontor, ca. 1896. Aviserne i reolen er i dag i Køge Byhistoriske Arkivs samlinger.

30, øverst. Stormfloden i 1872 skabte store ødelæggelser på Havnen i Køge.

30, nederst. Skibe i Køge havn, ca. 1890. Der var ingen kaj anlæg på Havnens søndre side.

31, øverst. To drenge på opdagelse ved Havnen, ca. 1880. I havnen ligger mange sejlskibe.

32. Der var stormflod igen nytårsaften 1904-05. Et kig mod ledvogterhuset ved jernbanen, Strandvejen 35.

33. Efter stormfloden nytårsaften 1904-05 kunne toget ikke køre helt til Køge. Passagererne måtte skifte fra toget til hestevogne.

34, øverst. Toget kommer brusende ind på Køge Station, ca. 1870.

34, nederst. Jernbanebroen over Åbassinet under opførelse, 1868. Arbejderne havde enkelte hjælpemidler til det hårde arbejde.

35, øverst. En pige og en dreng står og venter ved Teaterbygningen, ca. 1890.

35, nederst. Fire faderløse brødre, 1889. Det er digteren Harald Bergstedt, der står midt i bageste række.

36-37. Beboerne i fattighuset i Nørregade 4, ca. 1900. De fine herrer th. er medlemmer af bestyrelsen.

38, øverst. Rejsegilde under opførelsen af "Niels Hansens Minde", 1893. Mon der dyrkes kartofler på marken foran huset?

38, i midten. Alexandra-stiftelsen i Vestergade blev opført i 1876 af Køge Borger- og Håndværkerforening. Her var billige boliger til foreningens ældre medlemmer.

38, nederst. Billesborg-Johanne. Johanne Larsen stod på Torvet i næsten 50 år og solgte fisk. Ca. 1895.

39, øverst. Skudsmål-bog for pigen Dorthea Marie Christophersen fra Ølby Lyng. Hun var tjenestepige hos handske-mager Bille i Køge 1872-73, hvor hun opførte sig tro og skikkelig.

39, nederst. Tjenestepigen Dorthea Marie Christophersen og fru Regine Bille i Nørregade 11, Køge. 1872-73.

40, øverst. Annonce i Kjøge Avis 1868. Avisen blev trykt med gotisk skrift.

40, nederst. Stuen hos tækkemand Peter Jensen i Egøje, ca. 1899. På bordet står en petroleums-lampe.

41. Søndre Allé 13, ca. 1910. Så landligt var der lige syd for Køge Bro.

42. Emilie Langkjær fra Køge fotograferede beboere i beboere på St. Croix. Danmark havde kolonier, hvor der boede tidligere slaver.

43, øverst. I Brogade 8 havde Jens Hansen både urmagerforretning og telefonstation. Ca. 1885.

43, nederst. Urmager Jens Hansen foran Brogade 8, hvor der nu både var telefonkontor og kontor for elektricitetsværket, ca. 1910.

44, øverst. Kristine Hansen, datter af urmager Jens Hansen, ca. 1890.

44, nederst. Køges første bil, anskaffet af urmager Jens Hansen i 1903. Billedet er taget efter, at han solgte bilen videre. Han havde nummerplade A 1000, og den tog han med til sin næste bil.

45, øverst. Gæstgiver Hans Andersen med familie foran lysthuset i haven, Nørregade 39, ca. 1901. Mon sønnen Otto har fået nyt ur og cykel i konfirmationsgave?

45, nederst. Kvinder ansat ved telefoncentralen i Køge, ca. 1914. De talte ned i tragtten, der hængte om deres hals.

46, øverst. Køges første rutebil i Hotel Prinsens gård, ca. 1910.

46, nederst. Pølsemageriet på Køge Andels-Svineslagteri, ca. 1900. Sofie Jørgensen var en af de få kvindelige arbejdere på slagteriet.

47. Medarbejdere ved Collstrøps Imprægningsanstalt, ca. 1910.

48, øverst. Udsigt fra kirketårnet mod Køge Andels-Svinelagteri, ca. 1915. Slagteriet er de hvide bygninger ud mod vandet.

48, nederst. Lønningsbog fra Køge Andels-Svinelagteri, 1907. Bogen blev ført i hånden og med den tids skråskrift.

49. Kort over Køge 1896. Der er opført bygninger nord og øst for den gamle købstad.

50. Køge Havn med badeanstalten for herrer i forgrunden th. Ca. 1900.

51. Storvask i rådhusgården, ca. 1890. Storvasken foregik ofte i gården ved vandpumpen.

52. Rendestene og snavs på gaden. Kirkestræde, ca. 1890.

53. Køges første vandtårn opført 1892 i en lille vanddam ved Norske Løve.

55, øverst. Købmand F.A. Hansen sammen med fru, svigermøderen og døtrene i stuen i Brogade 5-7, ca. 1891.

55, nederst. Nybyggede villaer i Bjerggade, ca. 1908. Dengang hed gaden Elisevej.

56, øverst. Købmand Axel Petersen og fru Sofie i Brogade 19, ca. 1900. Der er både plys, klunker og viftepalmer.

56, nederst. I Nørregade 10 boede og arbejdede traskohandler Anders Pedersen i kælderen sammen med kone og børn, ca. 1901.

57, øverst. Købmand Niels Pedersen med hustruen Hanne og de tre børn i Nørregade 47, ca. 1912. Der er plads til både bøger, kæledyr og blomster.

57, nederst. Omkring 1900 begyndte man at bygge nye huse nord for Norske Løve. Tv. ses Nørre Boulevard 20.

58. Personalet hos F.A. Hansen, 1893. Enkelte har taget deres værktøj med til fotograferingen.

59, øverst. Ansatte hos F.A. Hansen, 1905. Mændene har træsko på, men ikke ham i jakkesæt - tet oppe på vognen.

59, nederst. Den store købmand F.A. Hansen i sin gård Brogade 5-7, ca. 1895. Den lange pibe hviler godt på maven.

60-61. Bagersvende på skovtur med koner og børn, ca. 1912. "Lighed er Styrke" står der på fanen. Damernes hatte er et kapitel for sig.

61, nederst. Købmand Hanne (Pedersen) var med til at kæmpe for kvinders valgret. Hun stod for familiens købmandshandel i Nørregade 47.

62. Kvinder stemte for første gang til et Rigsdagsvalg i 1918. Afstemningslokalet på Køge Rådhus er forevigt på den store dag.

63, øverst. Tre lærerinder og et gæstgiverpar, ca. 1916. I midten lærerinde Emilie Friderichsen, der var en af de to første kvinder i byrådet i Køge.

63, nederst. På Tøxens Skole kunne man tage præliminæreksamen. Afgangsholdet fra 1911. Eleverne kunne gå videre i uddannelsessystemet.

64. Skolegården bag Køge Borgerskole, ca. 1898. Der er gang i drengene foran i billedet.

65. Aviserne skrev om Robert Svendsen, da han som den første landede med en flyvemaskine i Køge 1911.

Bagsats: Gruppebillede fra gården bag Vestergade 6 hos blikkenslagermester Carl Christensen, ca. 1903. Hans søn Frederik yderst tv. udvandrede i 1913 til St. Croix.

Omslag: Grundlovsgade 1869. Mindesmærket for Frederik VII afsløres på Køge Torv. Billedhuggeren H.V. Bissen har skabt statuen.

Børnene på side 75 er fotograferet i 1904. Karen er 14, Otto 12, Christiane 9, Else 7 og Per 4 år. Deres far var overdyrlæge, på svineslagteriet og for kødkontrollen. Moderen passede hjemmet i Torvet 9, det hus, der blev bygget af købmand Schmelling i 1865. Karen blev danse- og svømmelærerinde. Da hun deltog på et dansk svømmehold ved en konkurrence i Oslo, mødte hun Jacob. I 1917 rejste hun til Hongkong med den transsibiriske jernbane gennem Rusland, Sibirien og Kina for at blive gift med Jakob. Han var norsk skibsfører, og arbejdede for shippingfirmaet Thoresen & Co. Rejsen blev dramatisk, for Rusland var tæt på revolution. Men Karen slap med det sidste tog ud af St. Petersborg, der var omringet af soldater, og hun kunne fortsætte sin lange rejse. En søn bor i Norge. Hvad blev der af de andre børn? Måske findes et svar i Køge Byhistoriske Arkiv.

Register

- Accise: 12-13
Alderdomshjem: 60
Amerika: 40-41
Andelsbevægelsen: 46-50, 54
Arbejdsmændenes Fagforening: 59
Aviser: 9-11, 28-29, 40, 60-61
Badeanstalt: 51
Biler: 44
Bindingsværk: 22-23
Boliger: 12, 16-17, 22-24, 36-38, 54-58
Byggeskik: 22-23
Børnearbejde: 15
Collstrøps Imprægneringsanstalt: 46, 48-50
Dansk Vestindien: 42
Det Borgerlige Velgørenheds Selskab: 36
Elektricitet: 45, 48, 54
Eriksen, Hansine: 62
Fagforeninger: 58-61
Fattige: 5, 7, 16, 19, 35-38, 41, 47, 56-57, 60, 62
Flyvemaskine: 64-65
Folketal: 38, 41, 57
Foreningen af 2. April 1876: 37-38
Fotograf: 42
Frederik VII: 4, 5
Friderichsen, Emilie: 61-63
Fylla, skib: 32
Gammelkjøgegaard: 20
Glad, Suzette: 8
Glørfeldt, Fritz: 8, 9
Grundloven: 2, 5-7, 10, 62
Hansa, luftskib: 2, 66
Hansen, F.A. : 47, 54, 58-60
Hansen, H.C. : 15-16, 23
Hansen, Jens: 43-45, 48, 54
Husdyr: 25
Industri: 14-16, 46-50
Jernbaner: 2, 32-35, 40-41, 43, 47-50
Jernstøberi: 15, 23
Juletræ: 20
Kjøge Dramatiske Forening: 36
Kloaker: 53
Kolera: 24, 52
Konservative: 60-62
Kort over Køge: 25, 49
Krieger, A.F. : 5, 6
Krig: 6-9, 33
Kvindevalgret: 5-6, 61-64
Køge Andels-Svineslagteri: 46-50, 54, 57
Køge Borger- og Håndværkerforening: 11-12
Køge Borgerskole: 12, 20-21, 60, 64
Køge Byråd: 35, 52-53, 60-64
Køge Børneasyl: 19-20, 36
Køge Gasværk: 24, 54
Køge Rådhus: 7, 9, 10, 16
Køge Vandværk: 24-25, 51-53
Køge Venskabelige Klub: 11
Norske Løve, gæstgiveri: 11, 16, 34-35, 52, 57
Opffer, Frederik: 10, 28, 44, 55
Opffer, Søren: 10-11, 28
Orkan: 30, 42
Papirfabrik: 14, 32
Pengeinstitutter: 50
Petersen, C.F. : 5, 12-13, 16-17, 19
Rendestene: 25, 52-53
Socialdemokratiet: 60-62
Steens Boder: 36, 53
Stormflod: 30-33,
Svarre, Søren: 29
Sygekasse: 36-38
Telefon: 43-45, 49-50
Telegraf: 11
Tobaksfabrik: 15, 57
Toiletter: 25, 53, 55
Torvet: 5-6, 12-13, 23, 25-27, 46, 51, 54, 56
Tøxens Skole: 21, 60-61, 63
Valgret: 5-6, 60-64
Vandringer: 17, 38-42
Venstre, partiet: 29, 61
Værnepligt: 7-8

HIT MED HISTORIEN

er en værkserie om Køges historie. Bag projektet står selskabet "Hit med Historien". Serien er tænkt som et bidrag til undervisningen i skolerne, men kan forhåbentlig vække glæde hos alle interesserede læsere. Hovedformålet med udgivelsen af bøgerne samt den tilhørende hjemmeside er at fremme børns historiske identitet og bevidsthed.

Denne bog, der er den fjerde i serien, fortæller om Køge og dens borge-re 1850 -1914. Det er cand. mag. Birte Broch, leder af Køge Arkiverne, der med vejledning og inspiration fra projektets børnekonsulenter er billedredaktør og forfatter til bogen. Den øser af Køge Byhistoriske Arkivs righoldige samlinger, herunder de mange fotografier, der er til rådighed fra 1860'erne og frem.

Værkserien udvikles i et samarbejde mellem KøgeBibliotekerne, Køge Byhistoriske Arkiv, Ellemarkskolen i Køge og CFU-Roskilde, UC Sjælland. Som et nyt og spændende initiativ får vi hver gang hjælp af en gruppe børn. Under arbejdet med denne bog har 12 børn fungeret som konsulenter for projektet. Processen har varet længere end forudset på grund af en omfattende og ikke planlagt opgave med at flytte Køge Byhistoriske Arkiv. På trods af dette har børnekonsulenterne haft en afgørende indflydelse på bogens indhold, fortællestil og disposition. Mange tak til dem for interesse og engagement.

Sideløbende med bogserien arbejder vi med udvikling af hjemmesiden www.hitmedhistorien.dk. Her ligger et væld af supplerende stof, som man kan arbejde videre med. Birte Broch har udvalgt materiale til hjemmesiden, og Kirsten Søndergaard Nielsen fra Køge Byhistoriske Arkiv har bidraget til sidens undermenu "kom videre".

Bibliotekarerne Jacob Kobbarnagel og Michael Erik Ljungberg har fungeret som webmaster.

Tusind tak til Køge Kommunes Kulturudvalg og Skoleudvalg, som atter har valgt at støtte projektets udgivelser økonomisk. Vi takker også Carlsen-Langes Legatstiftelse varmt for økonomisk støtte. De deltagende institutioner bidrager med personaleressourcer og kontorfaciliteter.

Hjemmesiden www.hitmedhistorien.dk

På hjemmesiden kan du gå videre i jagten på historien om Køge.

Hvis du vil arbejde videre med fortællinger, sange, quizzer, sms-jagter, drama, billeder og digte, så klik ind på hjemmesiden www.hitmedhistorien.dk

Her finder du også en ordliste samt en liste over litteratur og kilder.

Du kan også spørge og finde svar her:

Køge Byhistoriske Arkiv, Vestergade 26, Køge

Køge Museum, Nørregade 4, Køge

Køge Bibliotek, Kirkestræde 18, Køge

Redaktionsgruppe:

Bibliotekschef Jytte Dahl,
arkivleder Birte Broch,
konsulent Karin Larsen,
bibliotekar Britta Overgaard
Jensen,
pædagogisk leder Hanne Vil-
ladsen.

ISBN 978-87-90252-60-8

© Birte Broch

og Køge Byhistoriske Arkiv

Layout og fotomontage:

Thora Fisker Grafisk Design

Reproduktion og tryk:

special-trykkeriet viborg a-s, 2009

Bogbind: Chr. Hendriksen &

Søn A/S

Tidligere udgivelser:

1. Mette Henriksen:

Køge i 1950'erne. Køge, 2001.

2. Henning Bjørn Larsen:

Køge mellem krig og fred 1914-1949. Køge, 2003.

3. Claus Buttenschøn:

Køge 1700-1850. Byen og borgerne. Køge, 2005.

